

TALLINNA ÜLIKOOLI RAHVUSVAHELISTE SOTSIAALUURINGUTE KESKUS

NOORTE SOTSIAALNE TÕRJUTUS

RASI toimetised nr 3

RASI

TALLINNA
ÜLIKOOL

Epp Reiska

November 2018

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti
tuleviku heaks

Rahvusvaheliste Sotsiaaluuringute Keskuse (RASI) eelkäija asutati 1998. aastal Teaduste Akadeemia koosseisus. RASI on praegu Tallinna Ülikooli Ühiskonnateaduste Instituudi sotsiaalteaduslik interdistsiplinaarne teadus- ja arenduskeskus. TLÜ RASI uurimisteemad hõlmavad ühiskondliku ebavõrdsuse eri tahke: sugu, rahvus, vanus, põlvkond, haridus, ametipositsioon. Rahvusvahelised ja riiklikud projektid on seotud mh elukestva õppe problemaatikaga, noorte lülitumisega tööellu ning kumulatiivse halvemuse tekke- ja kompensatsioonimehhanismidega Eestis ning laiemalt kogu Euroopa Liidus. Uuem temaatika osakonna uurimistöös on seotud aktiivse vananemise küsimustega.

Raportis analüüsitud intervjuud on tehtud TLÜ RASI juhitud projekti „Noorte sotsiaalne tõrjutus Euroopas: kumulatiivne halvemus, toimetulekustrateegiad ja tõhusad poliitikad (EXCEPT)“ raames, mida rahastab Euroopa Liidu teadusuuringute ja innovatsiooniprogramm „Horisont 2020“, lepingu nr 649496. Eesti olukorda kirjeldavate ja võrdlevate analüüside koostamist rahastas Eesti Noorsootöö Keskus.

Reiska, E. (2018). *Noorte sotsiaalne tõrjutus*. RASI toimetised nr 3. Tallinn: Tallinna Ülikool.

ISSN 2613-733X
ISBN 978-9949-29-439-8 (pdf)

Kontaktandmed:

Rahvusvaheliste sotsiaaluuringute keskus
Uus-Sadama 5, 10120 Tallinn
Koduleht: <http://www.tlu.ee/rasi>
Telefon: 619 9860
E-post: راسي@tlu.ee

RASI sotsiaalmeedias:

Twitter https://twitter.com/rasi_iiss
Facebook <https://www.facebook.com/TLURASI/>

Autor tänab kolleege TLÜ Rahvusvaheliste Sotsiaaluuringute Keskuses osutatud toe ja nõuannete eest.

Sisukord

Sissejuhatus.....	5
Valimi kirjeldus.....	6
Metodoloogia.....	7
Tüüp 1 – Kõrge sotsiaalse tõrjutuse risk.....	9
Haridustee.....	9
Töötee.....	10
Perekonna ja sõprade tugi.....	11
Iseseisvuse trajektoorid.....	11
Tervis ja heaolu.....	12
Kaasatus poliitikameetmetesse.....	13
Tüüp 2 – Keskmise sotsiaalse tõrjutuse risk.....	16
Haridustee.....	16
Töötee.....	17
Perekonna ja sõprade tugi.....	18
Iseseisvustrajektoorid.....	18
Tervis ja heaolu.....	20
Kaasatus poliitikameetmetesse.....	20
Tüüp 3 – Madal sotsiaalse tõrjutuse risk.....	23
Haridustee.....	23
Töötee.....	24
Perekonna ja sõprade tugi.....	25
Iseseisvustrajektoorid.....	26
Tervis ja heaolu.....	27
Kaasatus poliitikameetmetesse.....	27
Kokkuvõte.....	29
Poliitikasoovitused.....	32
Haridus.....	32
Teave praeguste teenuste kohta.....	32
Majanduslik toimetulek.....	33

Eluasemepoliitika	34
Lastehoiuvõimalused	34
Kasutatud kirjandus	36
Lisa 1. Intervjueeritavate jaotumine gruppidesse	37

Sissejuhatus

Raporti eesmärk on luua noorte tüpologia lähtuvalt nende sotsiaalse tõrjutuse riskist ja tuua välja pöördepunktid senises elukäigus, mis võivad tõrjutuse riski seletada.

2016. aastal, mil intervjuud noortega toimusid, oli Eesti majanduse olukord hea. Tööpuudus oli alates 2010. aastast langenud, moodustades töjõust 6,8%. Ka 15–24-aastaste tööhõive määr oli kõrgem kui EL-is keskmiselt (Eestis 37%, EL-i keskmine 34%). Samas olid enamik selles vanuses noortest endiselt haridussüsteemis. Euroopa keskmisest kõrgemat tööhõivemäära noorte seas võib seletada laialt levinud strateegiaga töötamist ja õppimist kombineerida (2016. aastal töötas ja õppis samaaegselt 13% 15–26-aastastest Eesti noortest) (Eesti Statistikaamet). 2016. aastal töötas kõige enam 15–24-aastastest sarnaselt ülejäänud tööealise rahvastikuga ehitus- ja tootmissektoris (rohkem mehi) ning jae- ja hulgimüügi alal (rohkem naisi). Noored olid selgelt rohkem esindatud majutus- ja toitlustussektorites.

Noored on aga alati olnud üks töötuse riskigruppe. 2016. aastal ulatus 15–24-aastaste töötuse määr 13,4% ehk oli üldisest töötuse määrast kaks korda kõrgem (Eesti Statistikaamet). On ka hulk nn **NEET-noori, kes on väljas nii tööturult kui ka haridussüsteemist:** 2015. aastal 10,8% kõigist Eesti noortest (Eurofound, 2016). Eurofoundi (2016) raport jagab NEET-noored 6 gruppi:

- Taassisenejad: noored, kes on juba lepingu sõlminud või kooli vastu võetud ja kes peagi asuvad tööle või õppima (2013. aastal Euroopas 7,8%, Eestis 0% NEET-idest).
- Lühiajalised töötud: noored, kes otsivad tööd, on valmis kohe tööle asuma ja on olnud tööturult eemal vähem kui aasta (2013. aastal Euroopas 29,8%, Eestis 29,7% NEET-idest).
- Pikaajalised töötud: noored, kes otsivad tööd ja on valmis kohe tööle asuma, aga on olnud tööturult eemal rohkem kui aasta (2013. aastal Euroopas 22%, Eestis 18,2% NEET-idest).
- Tervise või puude tõttu eemal olijad: noored, kes haiguse või puude tõttu tööd ei otsi või ei saa kohe tööle asuda (2013. aastal Euroopas 6,8%, Eestis 11,3% NEET-idest).
- Perekohustuste tõttu eemal olijad: noored, kes perekohustuste tõttu tööd ei otsi või ei saa kohe tööle asuda (2013. aastal 15,4%, Eestis 28,1% NEET-idest).
- Heitunud: noored, kes on tööotsimise lõpetanud, sest arvavad, et neil pole võimalust tööle saada (2013. aastal 5,8%, Eestis 5,5% NEET-idest).
- Teised mitteaktiivsed: noored, kelle põhjused tööturult eemalolekuks ei sobi ühtegi eespool loetletud kategooriasse (2013. aastal 12,5%, Eestis 7,2% NEET-idest).

Siinse analüüsi eesmärk on nende noorte olukorda mõista ning ühtlasi näidata, kuidas erinevad nad on. Raport hindab, milline on nende noorte oht jääda sotsiaalse tõrjutuse nõiaringsi.

Sotsiaalset tõrjutust mõistetakse raportis kui

- **mitmedimensioonilist:** ECXEPT-projekt keskendus eelkõige majanduslikele ja sotsiaalsetele dimensioonidele, aga vajaduse korral võetakse arvesse ka teisi dimensioone.
- **suhtelist:** sotsiaalne tõrjutus on suhe indiviidide ja ühiskonna vahel ning seetõttu ei tähenda sotsiaalne tõrjutus vaid ressursside puudust (nt vaesust), vaid ka suutmatust ühiskondlikus elus osaleda.
- **kontekstist sõltuvat:** inividid saavad olla sotsiaalselt tõrjutud, võttes arvesse vaid ühiskondlikku konteksti.
- **dünaamilist:** sotsiaalne tõrjutus on protsess, mitte tagajärg ega seisund (Figgou & Unt, 2017).

Seega on sotsiaalne tõrjutus multidimensionaalne protsess, kus koonduvad tööturu tõrjutus või ebakindlus, vaesus ning eemale jäetus sotsiaalsetest suhetest. Sotsiaalne tõrjutus takistab indiviidil osalemast ühiskonnaelust viisil, mis on sellele ühiskonnale iseloomulik (Silver, 2010). Eestis puuduvad kvantitatiivsed andmed, et hinnata erinevas sotsiaalse tõrjutuse riskis olevate noorte gruppide suurus. Samas pakub lähtuvalt dünaamilise sotsiaalse tõrjutuse definitsioonist teostatud analüüs olulist informatsiooni poliitikameetmete planeerimise seisukohalt.

Valimi kirjeldus

Raportis analüüsitakse 53 intervjuud, mis tehti 2015. aasta novembrist kuni 2016. aasta juunini. Intervjueeritavad värvati eri kanaleid kasutades: tehti koostööd Töötukassaga, kohalike sotsiaaltöötajate ja Tugila programmiga, infot intervjuude läbiviimise kohta levitati töötajatele suunatud meililistides ja Facebooki gruppides ning üksikud intervjueeritavad värvati ka lumepallimeetodit kasutades.

Lähtuvalt EXCEPT-projekti raames tehtud uuringu kriteeriumitest, mille osaks analüüsitavate intervjuud olid, intervjueeriti 18–30-aastaseid töötuid noori, ajutiselt või osajaga töötavaid noori ja mitteametlikult töötavaid noori. Saamaks infot edukate toimetulekustrateegiade kohta, kaasati ka üksikuid noori, kes intervjuu ajaks olid leidnud töökoha, kuid olid varem kogunud tööturu ebakindlust või tõrjutust (Bertolini, Bolzoni, Moiso & Musumeci, 2018). Töötuse kestuse puhul lähtuti riikide spetsifikast ning Eesti valimis oli töötute puhul kriteeriumiks see, et noor pole 6 kuud ametlikult töötanud ega õppinud.

Intervjuud korraldati kahes regioonis: a) Tallinnas ja Tartus (29 intervjuud) ning b) Kagu-Eesti maakondades ja Ida-Virumaal (24 intervjuud). Regioonid olid valitud nii, et oleks esindatud nii väikse (Tallinn, Tartu) kui ka suure tööpuudusega piirkonnad. Eesti puhul mõjutab inimese võimalusi tööturul tema rahvuslik taust, eriti seoses riigikeele puuduliku oskusega. Seepärast tehti 10 intervjuud venekeelsete noortega. Kokku osales intervjuudes 28 naist ja 25 meest, sarnane sooline tasakaal oli ka kahes kirjeldatud valimi osas.

Saavutamaks tasakaalustatud vanuselist jaotust, tehti 24 intervjuud 53-st 18–24-aastastega ja 29 intervjuud 25–30-aastastega. Hariduse suhtes oli eesmärgiks jõuda madala (ISCED 0–2) ja

keskmise (ISCED 3–4) haridustasemega noorteni, kuna need grupid on tööturul sagedamini raskustes. Seepärast tehti 23 intervjuud noortega, kelle kõrgeim haridustase oli põhiharidus, 19 nendega, kelle kõrgeim haridus oli keskharidus (sh kolme kutseharidusega noorega), ja 2 intervjuud kutsekõrghariduse omandanutega. Kõrghariduse oli omandanud 9 intervjuueeritavat (üks neist ISCED 6, teised ISCED 5).

Intervjuueeritavate paigutamine ühte või teise gruppi lähtuvalt nende tööturupositsioonist oli mitmel puhul keeruline. Näiteks pole kõik siinses uuringus intervjuueeritud töötud registreeritud Töötukassas (või on nad seal registreeritud, aga töötavad mitteametlikult). Leidub ka neid, kellega tehtud intervjuudest ilmneb, et nad pole valmis töö leidmisel kohe tööle asuma ega otsi aktiivselt tööd. Intervjuul osalemise soovi näitasid üles ka naised, kes olid intervjuu toimumise ajal lapsehoolduspuhkusel. Nende puhul kaalutleti uuringusse kaasamist lähtuvalt varasemast tööteest ja potentsiaalsest sotsiaalse tõrjutuse riskist, intervjuueerides vaid neid, kelle eelnevad tööteed iseloomustas tööturutõrjutus või ebakindlus. Intervjuueeritavate tööalane seisund intervjuu toimumise ajal oli järgmine: 32 töötut, 10 ajutiselt (tähtajaline leping, hooajaline töö jms) või mitteametlikult töötavat, 5 lapsehoolduspuhkusel olijat, 2 NEET-noort ja 4 töötavat noort.

29 intervjuueeritud olid osalenud mõnes meetmes, mille eesmärk on töötuse ja sotsiaalse tõrjutuse riski vähendamine, 24 sellistes meetmetes osalenud polnud.

Metodoloogia

Intervjuueeritute kategoriseerimine kolme tüüpi toetub Galliele ja Paugamile (2004) ning Kieselbachile (2004). Nende lähenemised kohandati EXCEPT-projekti vajadustega, et panna suuremat rõhku elukäigule ja eri tüüpi tõrjutuste omavahelistele seostele. Eesmärk oli uurida sotsiaalse olukorra halvenemist kui kumuleeruvat protsessi ning võimalikke tasakaalustavaid mehhanisme. Sotsiaalse tõrjutuse kesksete dimensioonidena nähakse majanduslikku tõrjutust (majanduslikud probleemid, ebapiisav sissetulek) ja sotsiaalset isolatsiooni (vähene sotsiaalne seotus, puuduv või napp lähedaste ja/või riigipoolne toetus; stigmatiseeritus ja kriitika objektiks olemise tunne).

Järgnev kategoriseerimise protsessi ja selle tulemusel esile kerkinud tüüpide kirjeldus toetub Figgou & Undi (2017) juhistelev, mida EXCEPT-projekti raames keskselt järgiti.

Kategoriseerimise põhilised sammud:

- 1) intervjuueeritute võrdlemine lähtuvalt kogetud majanduslikest raskustest ja sotsiaalse toetuse/seotuse olemasolust
- 2) intervjuueeritavate paigutamine kontiinumile lähtuvalt võrdluse tulemustest
- 3) kontiinumi jagamine kolme tüüpi lähtuvalt osalejate sotsiaalse tõrjutuse riski suuruselt
- 4) tüüpide profiilide koostamine

Kategoriseerimise tulemusel loodi kolm tüüpi:

Tüüp 1: „Kõrge sotsiaalse tõrjutuse risk“

Noored, kes kogevad ebakindla tööturu situatsiooni tõttu tööturu tõrjutust¹ või tõrjutuse riski ning kuuluvad riskigrupi mõlemas võtmedimensioonis: majanduslik tõrjutus (majanduslikud probleemid, ebapiisav sissetulek) ja sotsiaalne isolatsioon (vähene sotsiaalne seotus, puuduv või napp lähedaste ja/või riigipoolne toetus; stigmatiseeritus ja kriitika objektiks olemise tunne).

Tüüp 2: „Keskmine sotsiaalse tõrjutuse risk“

Noored, kes kogevad ebakindla tööturu situatsiooni tõttu tööturu tõrjutust või tõrjutuse riski ning kuuluvad riskigrupi veel ühes võtmedimensioonis: majanduslik tõrjutus (majanduslikud probleemid, ebapiisav sissetulek) või sotsiaalne isolatsioon (vähene sotsiaalne seotus, puuduv või napp lähedaste ja/või riigipoolne toetus; stigmatiseeritus ja kriitika objektiks olemise tunne).

Tüüp 3: „Madal sotsiaalse tõrjutuse risk“

Pikaajalised töötud või ebakindlatel töökohtadel noored, kes ei ole tõrjutud majandusraskuste või sotsiaalse isolatsiooni dimensioonides.

Raporti lisa 1 on lühidalt tabelina ära toodud tüüpidesse kuulujate vanus, haridustase, perekondlik olukord ning töötee iseloomustus.

Järgnevalt on esitatud kolme tüübi iseloomustus. Kirjeldatakse nende haridus- ja tööteed, lähedaste tuge, iseseisvumise trajektoore, tervist ja heaolu ning kaasatust poliitikameetmetesse. Analüüsi ilmetamiseks on kasutatud lühikirjeldusi intervjueritud noorte lugudest.

¹ Töötus, ajutine, osaajaga või mitteametlik töö

Tüüp 1 – Kõrge sotsiaalse tõrjutuse risk

Kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupp koosneb noortest, kes **kogevad tööturu tõrjutust või tõrjutuse riski ning kuuluvad nii majandusliku tõrjutuse kui ka sotsiaalse isolatsiooni riskigruppi**. Eesti valimist kuulub sellesse gruppi 12 noort: 6 meest ja 6 naist, kellest 7 on vanuses 18–24 ning 5 vanuses 25–30. Seitsmel sellesse tüüpi kuuluval intervjueeritul on üks või mitu last, ülejäänud 5 on vallalised mehed.

H A R I D U S T E E

Kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga noortele on iseloomulik **madal haridustase**: enamusel on omandatud vaid põhiharidus või isegi mitte seda.

Madala haridustaseme põhjused peituvad paljuski intervjueeritute perekondlikus taustas: probleemsetes suhetes, vanemate lahutuses, alkoholismis ja/või vaesuses. Kodused probleemid on viinud koolist väljalangemiseni, sest keskkond pole võimaldanud õppimisele keskenduda. Samuti on mitu sellesse gruppi kuuluvat noort väga vara tööle asunud, et end ülal pidada või vanemaid toetada. Mõnel puhul mängisid koolist väljakukkumise juures rolli ka õpiraskused ning ärevus. Naiste puhul on oluliseks faktoriks olnud ka noores eas lapse saamine.

Artur (27, algharidus, töötab mitteametlikult) pärineb suurest perest, kellel oli raske majanduslikult toime tulla. Tema suhe vanematega oli keeruline ning nii kolis Artur juba teismeeas vanematekodust välja elama ühe oma venna juurde. Põhikooli ajal töötas Artur suvevaheaegadel, et endale koolitarvete ostmiseks raha koguda. Pärast 8. klassi lõpetamist tegi Artur samuti juhutöid, millele keskendudes enam 9. klassi lõpetada ei õnnestunud.

Kutsekoolist väljalangemise põhjusena mainisid intervjueeritavad ka huvi puudumist valitud eriala vastu: tundub, et kutseõppesse siirdumise taga olid eelkõige halvad õpitulemused põhikoolis, mis piirasid edasisi valikuid.

Vladimir (25, kutseharidus, töötu) omandas põhihariduse raskustega ja läks kutsekooli ehitust õppima, sest vanemad soovitasid tal omandada elukutse ja ükski teine kool ei võtnud teda vastu. Ta ütleb, et valitud eriala teda ei huvita ja ka töökogemus selles valdkonnas näitas, et ehitajaamet pole tema jaoks. Intervjuu tegemise ajal oli Vladimir töötu.

Mõni intervjueeritustest on **hiljem tundnud vajadust oma haridusteed jätkata**. Nii on astunud kutsekooli või täiskasvanute gümnaasiumisse, mõnel juhul ka rohkem kui korra. Iseseisvalt elamine (vt „Iseseisvustrajektoorid“) on samal ajal õppimise ja töötamisega või laste kasvatamisega osutunud keeruliseks ning kellelgi neist pole õnnestunud alustatud õpinguid lõpetada. Mõni intervjueeritustest on loobunud püüdlustest oma haridustaset tõsta, teised on selle kaugemasse tulevikku edasi lükanud, kui lapsed on suuremad ning majanduslik olukord stabiilsem.

T Ö Ö T E E

Kõik kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskigruppi kuuluvad naised on intervjuude toimumise ajal lapsehoolduspuhkusel. Mehed kas töötavad mitteametlikult või on töötud.

Selle grupi noorte tööteele on iseloomulik **paljude mitteametlike, sageli lühiajaliste (mõnikord ka hooajaliste), madalapalgaliste lihttööde vaheldumine**. Sellised tööd on pikitud lühemate või pikemate töötuseperioodidega. Kui leping pole olnud tähtajaline, on töösuhte lõpetamise põhjuseks sageli olnud konfliktid kolleegidega, kokkulepitud töötasu maksmata jätmine või terviseprobleemid. Gruppi kuulub ka intervjuerituid, kellel **puudub igasugune töökogemus, põhjuseks** kohe pärast kooli lõpetamist lapse saamine ning vanemapuhkusele jäämine (mõnikord mitme lapsega järjest). Sarnane muster esineb ka keskmise sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupis, kuid kõnealuse grupi esindajate puhul on sotsiaalse tõrjutuse risk suurem perekondlikel põhjustel – naised on kas üksikemad või on ka nende partner madala haridustasemega ja töötu.

Mail (29, põhiharidus, töötu (vanemapuhkusel)) on väga vähe ametlikke töökogemusi. Enne esimese lapse sündi 8 aastat tagasi töötas Mai ametlikult maasikamüüjana. Lapseootele jäädes polnud see töö tema jaoks enam sobilik, sest seal pidi tõstma raskeid kaste ja ta tuli töölt ära. Hiljem on Mai enamasti töötanud mitteametlikult lapsehoidjana. Ainus teine ametliku töö kogemus pärineb mõne aasta tagusest ajast, kus Mai asus tööle lasteaeda õpetaja abina, aga loobus sellest tööst kahe nädala järel tööstressi tõttu, mis oli tingitud halbade suhetest töökaaslasega.

Kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga noorte grupis ilmneb **kriminaalkaristuse mõju tööteele**: noorel oli ametlik, tähtajatu lepinguga suhteliselt hästitasustatud töö, kuid pärast vanglakaristuse kandmist on raske samaväärset leida. Sellisesse olukorda sattunud noored on leidnud võimaluse teenida elatist mitteametliku tööga, „mustalt“ töötama motiveerib ka soov võlgade maksmisest kõrvale hoida.

Kevin (24, põhiharidus, töötab mitteametlikult) asus tööle 16-aastaselt ning töötas ametlikult ehitusel. Pärast vanglakaristuse kandmist pole ta suutnud sarnast töökohta leida ning on pidanud töötama mitteametlikult ja poole kohaga. Viimase töökoha leidis ta tutvuste kaudu. Kevin tunneb, et tööandjad ei taha teda kantud karistuse tõttu palgata.

Kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga noorte puhul on ilmne ka **elukoha mõju**: sageli kuuluvad siia gruppi intervjueritud, kes elavad kõrge tööpuudusega piirkondades. Iseäranis väikesed on nende noorte võimalused, kes elavad väljaspool maakonnakeskuseid ning sõltuvad isikliku auto puudumise tõttu ühistranspordist.

P E R E K O N N A J A S Õ P R A D E T U G I

Kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga gruppi kuuluvaid noori **iseloostab sotsiaalsete sidemete piiratus**, mille põhjuseks on halvad suhted perekonnaga ja/või vähene sõprade toetus.

Paljudel sellesse gruppi kuuluvatel intervjueeritudel on minevikus olnud **keerulised suhted vanematega**. Isoleeritust suurendab veelgi, kui vanemad või õed-vennad elavad välismaal. Kuigi mõnel on õnnestunud suhtlus taastada, ei ole see siiski viinud vastastikuse toe pakkumiseni. Puuduvat vanemate toetust kompenseerib mõnel puhul **mõne teise lähedase** (nt õe-venna, partneri vanemate) pakutav tugi ja abi.

Nagu eespool mainitud, pärinevad selle grupi noored tihti peredest, kes kogevad majanduslikke raskusi ja tööpuudust. Seetõttu, isegi kui peresuhted on head, ei ole vanematel võimalik lapsi majanduslikult või töö leidmiseks kasulike tutvuste abil toetada.

Helena (24, põhiharidus, töötu (vanemapuhkusel)) ema elab Soomes ja õde Austraalias. Vahel toetavad nad teda väikeste rahasummadega (20 kuni 100 eurot), kuid ta tunneb, et peab ise hakkama saama. Helena ütleb, et tema vanematel on alati olnud arusaam, et kui laps on kodust lahkunud, siis peab ta olema iseseisev.

Valdavalt tõdevad sellesse gruppi kuuluvad noored, et **neil pole eriti sõpru** või et nende sõbrad on väheste võimalustega kodukohast lahkunud. Need, kes räägivad sõprade abist, peavad enamasti silmas töökuulutuste edasisaatmist.

Lotta (30, algharidus, töötu) oli enda sõnul varem väga sotsiaalne ning tema sõprusringkond lai. Viimased aastad on ta aga olnud töötu ning elanud maal vanematekodus, kus hoolitseb kasuvenna kolme eelkooliealise lapse eest. Lotta sõbrad on selle aja jooksul temast kaugenenud ja ta tunneb end väga üksildaselt.

I S E S E I S V U S E T R A J E K T O O R I D

Suurem osa kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga gruppi kuuluvatest noortest elab juba pikemat aega **vanematest eraldi**, põhjuseks peamiselt juba eelmainitud keerulised peresuhted.

Intervjuu toimumise ajaks elas osa noori koos partneri vanemate või teiste sugulastega. Enamasti oli sellise valiku põhjuseks rahapuudus, mis ei võimalda üürida ega osta oma eluaset. Samuti oli rahapuudus sundinud naasma vanematekoju, hoolimata sealsetest väljakannatamatutest tingimustest.

Lotta (30, algharidus, töötu) elab vanematekodus koos ema, kasuisa ja kasuvenna kolme lapsega. Koju tagasi kolis ta sissetuleku puudumise tõttu. Lotta kasuisa on alkohoolik ja

suitsetab toas. Suhted kodus on pingelised ja olukorra teeb veelgi keerulisemaks asjaolu, et ainsana käib leibkonnas tööil Lotta ema.

Samas oli näiteid noortest, kes toimetulekutoetuse toel korterit üürivad või on päranduse kaudu saanud korteriomanikuks.

Mai (29, põhiharidus, töötu (vanemapuhkusel)) elab koos oma kahe lapsega (8-aastane ja alla aastane laps) ühetoalises korteris. Mai kasuisa ostis talle selle korteri vanaemalt päranduseks saadud raha eest pärast seda, kui Mai pärast emaga tüllimist teismelisena kodust välja kolis. Korter on väga väike, kuid isiklik elukoht võimaldab Mail tänu toetustele toime tulla.

Sellesse gruppi kuuluvate naiste sissetuleku moodustavad peamiselt **ametlikud toetused (vanemahüvitis ja/või lapsetoetus) ja (partneri olemasolul) partneripoolne toetus**. Üksikemad saavad hakkama vaid ametliku toetusega. Meeste puhul on tavaline, et lisaks ametlikele toetustele (töötutoetus või puuetega inimeste sotsiaaltoetus või toimetulekutoetus) on neil veel mingit laadi isiklik sissetulek, olgu selleks siis **mitteametlikult töötamisest saadav tulu või asjade ostmine ja müümine**.

Sellesse gruppi kuuluvad intervjueeritud **ei pea end toimetulekuraskuste tõttu täiesti iseseisvaks ega täiskasvanuks**. Samas on mõni vastanu enda jaoks täiskasvanuks olemise teisiti defineerinud – nende jaoks ei seisne see mitte iseseisvas majanduslikus toimetulekus, vaid suutlikkuses hakkama saamiseks eri viise leida (nt sotsiaalabi saada) – ning nad näevad end täiskasvanuna just seetõttu. Mõni noormees leiab, et täiskasvanuks saamine polegi ihaldusväärne, sest käest kaob muretu lapsepõlv.

Markus (24, põhiharidus, töötab mitteametlikult) elab koos oma onuga ning tema sissetulek koosneb sotsiaaltoetusest ja aeg-ajalt mitteametlikult töötamisest. Markus peab end iseseisvaks, sest ta teab näiteks, kust hankida tasuta toitu.

T E R V I S J A H E A O L U

Pooled kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga gruppi kuuluvad noored on kogunud **probleeme vaimse tervisega**. Tööturult eemal olemine on halvasti mõjunud intervjueeritute enesekindlusele: nad tunnevad end ebakindlalt, eriti uutes olukordades, nagu töövestlus või tagasipöördumine haridusse. Töötukassa kaudu on noori suunatud psühholoogi vastuvõtule, millest on mitmel juhul ka abi olnud.

Peep (25, algharidus, töötu) ei suuda toime tulla stressirohkes töökeskkonnas, kuid ootab, et töökaaslased võtaksid tema otsekohest kriitikat alati arvesse. Selline hoiak koos vähese haridusega on muutnud töökoha leidmise või pikemalt töökohal püsimise väga keeruliseks. Peep ütleb, et töötus tekitab temas depressiooni. Töötukassa kaudu suunati ta psühholoogi

juurde, kus ta endiselt aeg-ajalt käib ning tunneb, et sellest on abi olnud. Sellegipoolest taotleb ta intervjuu tegemise ajal vaimse tervise probleemide tõttu töövõimetoetust.

Teised, kes ei räägi depressioonist, tõdevad siiski, et tunnevad end tööpuuduse või lastega kodus olemise tõttu **frustreeritult**: nad tahaksid oma eluga midagi ette võtta ning endale ja oma perekonnale soovikohast elu võimaldada.

Karina (23, põhiharidus, töötu) lahkus vanematekodust juba 14-aastasena, kuid tunneb, et tema elu on sellest ajast alates paigal seisnud. Ta sai noorelt lapse ning hiljem pole tal õnnestunud tööd leida. Paigalseisutunne tekitab temas frustratsiooni.

Vaatamata raskustele on enamik noori selles grupis **tuleviku suhtes optimistlikult meelestatud**. Nende suurimad lootused on seotud töökoha leidmisega, mis omakorda peaks elu igakülgset paremaks muutma. Esialgu ollakse valmis vastu võtma peaaegu ükskõik milline töö ning seejärel loodetakse leida juba meelepärasem töökoht. Suur osa noortest plaanib võimaluse korral jätkata ka katkenud haridusteed. Teine neis intervjuudes korduv teema on lootus kolida välismaale. Teises riigis elamisega pole küll kellelgi kogemust, kuid teistelt kuuldu ja meediast nähtu põhjal usutakse, et elu mujal on lihtsam ja inimesed toredamad. Üksikud intervjuueeritud tunnevad tulevikust mõtlemise ees hirmu või on pettumuste vältimiseks tulevikuplaanide tegemisest loobunud. Erinevaid hoiakuid paistavad seletavat noorte varasemad kogemused: pikka aega tööd otsinud noored on pessimistlikumad kui need, kelle kokkupuuted tööturuga on olnud napid (nt lapsehoolduspuhkusel olemise tõttu).

K A A S A T U S P O L I I T I K A M E E T M E T E S S E

Peaaegu kõik kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga gruppi kuulujatest **on kas intervjuu toimumise ajal või varem registreeritud Töötukassas** töötuna. Mustrina saab välja tuua mitu töötuse perioodi ja/või pikaajalist töötust².

Töötukassas arvele võtmiseks on erinevaid põhjuseid, kuid kõige rohkem kerkib esile soov saada töötutoetust ja tervisekindlustust. Töötukassa juurde on jõutud ka sotsiaaltöötajate suunamise kaudu. Enamik intervjuueeritute peab oma kogemusi Töötukassaga positiivseks, aga on ka neid, kes toovad välja vastakaid kogemusi (nt konflikte konsultandiga). Samas ei pea noored tõenäoliseks, et võiksid Töötukassa abil sobiva töökoha leida.

Lotta (30, algharidus, töötu) on teist korda Töötukassas registreeritud ja intervjuu hetkel on ta arvel olnud pool aastat. Ta ei saa ei töötuskindlustushüvitist ega töötutoetust, sest tema viimane töökogemus oli toetustele kvalifitseerumiseks liiga lühiajaline. Kuna Lottal on tervisega probleeme, on tervisekindlustuse olemasolu tema jaoks peamine. Lisaks saab Lotta väga hästi läbi oma Töötukassa konsultandiga ning on ära kuulamise eest pisarateni tänulik.

² 12 kuud või rohkem

Pooled gruppide kuuluvatest noortest on läbinud erinevaid Töötukassa poolt pakutud kvalifikatsiooni tõstmisele suunatud **kursuseid**³ (nt plaatimine, puhastusteenuste, käsitöö ja lapsehoidmise kursused). Intervjueeritud on neist kursustest üldiselt väga huvitatud, sest loodavad sellega mingil määral kompenseerida oma madalat haridust. Tihti puudub neil aga täpsem ettekujutus, millist kursust nad läbida sooviksid ja milline oleks selle väljund tööturul. Töötukassa konsultandid on neile lähtuvalt varasematest kogemustest pakkunud kursuseid, millega on nõustunud, sest „see ei saa halba teha“ ning on tore teha midagi teistsugust ja kohata uusi inimesi.

Lisaks kursusele mainivad intervjueeritud koolitusi ja programme, milles nad on Töötukassa kaudu osalenud: karjäärinõustamine, tööturukoolitus (sh CV kirjutamine), tööpraktika, programm pikaajalistele töötutele, lühiajaline praktika ja vabatahtlik töö. Enamikul juhtudel peavad noored selliseid koolitusi ja programme kasulikuks (v.a tööturukoolitus, mis mõnele tundub algeline).

Siim (24, keskkooli lõpetas) on olnud Töötukassas registreeritud alates sellest ajast, kui ta 3 aastat tagasi keskkooli lõpetas. Intervjuu toimumise ajal osales ta pikaajalistele töötutele suunatud programmis. Koolitusel õpetati töö otsimist ja vahetati kogemusi. Siimule meeldis võimalus suhelda inimestega väljaspool pereringi, ta tundis, et see aitab üksinduse ja depressiooni vastu.

Nagu sai märgitud tervist ja heaolu käsitlevad osas, on vaimse tervise probleemid selles intervjueeritute grupis küllaltki levinud. Töötukassa konsultandid on **suunanud noori psühholoogi või psühhiaatri juurde**, millel on olnud enamikul juhtudel positiivsed tagajärjed. Ka konsultandiga oma olukorra arutamist peetakse teraapiliseks, enesetunnet parandavaks kogemuseks.

³ Intervjuude käigus jäi sageli ebaselgeks, millises meetmes täpselt töötute noor osalenud oli. Seetõttu on siin ja edaspidi meetmed jagatud kahte gruppi: a) kursused – sellised programmid, mille eesmärk on omandada uusi ametioskusi või parandada olemasolevaid; b) koolitused ja meetmed – sellised programmid, mille eesmärk on arendada noorte toimetulekut tööturul muul moel (nt tööturukoolitus, töötoad vms)

Helena on 23-aastane, tal on 3 eelkooliealist last ning ta elab koos elukaaslasega üürikorteris. Helena lähedased, ema ja õde, ei ela Eestis, mistõttu Helena tunneb, et peab üksi hakkama saama. Helena vanemad lahutasid paar kuud pärast seda, kui ta oli lõpetanud 9. klassi. Kuigi Helena ema kutsus teda enda juurde elama, eelistas ta jääda endisesse kodulinna, sest kartis kolimisega kaasnevat muutusi. Helena isal aga oli alkoholiprobleem ja ta polnud tegelikult võimeline tütre eest hoolitsema.

Juba põhikoolis oli Helenal raskusi reaallainetega ja kutsekoolist tuli ta ära pärast paari esimest nädalat. Põhikoolis kogetud raskused panevad Helena kahtlema, kas ta üldse on võimeline edasi õppima. Ta on proovinud paaril korral kooli tagasi minna, aga tunneb end uutes olukordades ebakindlalt ning seetõttu on katsed olnud edutud. Nüüd arvab Helena, et ei lähe enam kunagi kooli.

Helena ainus töökogemus pärineb põhikooliajast, mil ta töötas mitteametlikult koristajana. Helena ütleb, et otsib tööd, kuid tegelikult ainult loeb töökuulutusi, sest tema sõnul nõutakse igal pool keskharidust, töökogemust või juhiloa olemasolu. Kuna tema puhul ükski neist tingimustest täidetud pole, arvab Helena, et teda ei valitaks niikuinii ja nii ta ei kandideerigi.

Helena sissetulek koosneb toetustest ja alimentidest. Perel on võlad maksmata trahvide ja SMS-laenu tõttu. Kui raha enne kuu lõppu otsa saab, laenab Helena emalt paarkümmend eurot. Ta loodab paari lähema aasta jooksul töö leida ja toetusteta hakkama saada. Samas tunneb Helena tuleviku ees hirmu, sest arvab, et kui ta varsti tööle ei saa, ei suuda ta kunagi tööl käima hakata.

Markus on 23-aastane ning elab koos onuga ühes Eesti väikelinnas. Tema suhe emaga on vastuoluline: vahepeal ütleb Markus, et ta ei suhtle emaga, teisel ütleb, et kui vaja, saab ta emalt raha küsida.

Pärast põhikooli lõpetamist õppis Markus paar aastat ehitust, keskharidust omandamata. Töötukassa kaudu on ta käinud ka plaatimiskursustel, aga pole omandatud oskusi tööturul rakendanud. Markusel on olnud üks ametlik töökoht mõne aasta eest ehituse valdkonnas, kust ta lahkus konflikti tõttu ülemusega. Pärast seda on ta teinud vaid mitteametlikke juhutöid. Samuti maksab Markuse onu talle ehitustööde eest, mida nad koos tema maja renoveerimisel teevad.

Praegu ei ole Markus huvitatud ametliku töö leidmisest, sest ei taha võlgu maksta. Tema sissetulek koosneb toetustest ning sellest, mis ta juhutöödega teenib. Ootamatute väljaminekute puhul küsib ta raha emalt.

Markus on mitu korda Töötukassas registreeritud olnud ning oli seda ka intervjuu tegemise ajal. Töötukassa kaudu on ta suunatud psühhiaatri vastuvõtule, sest enda sõnul on tal närvid pingul. Sama mulje jääb ka intervjuu jooksul, kus Markus on ärev ega suuda keskenduda.

Markus ei räägi palju oma tulevikuplaanidest, mainides vaid võimalikku kolimist ühte teise väikelinna, kus teda väidetavalt ootaks ametlik töökoht. Samuti leiab Markus, et ta on juba nii vana, et peaks varsti hakkama mõtlema pere loomisele.

Tüüp 2 – Keskmise sotsiaalse tõrjutuse risk

Teine grupp koondab keskmise sotsiaalse tõrjutuse riskiga noori, kes kogevad samaaegselt tööturu tõrjutust või tõrjutuse riski ning kuuluvad riskigruppi veel ühes sotsiaalse tõrjutuse võtmedimensioonis: majanduslikus tõrjutuses **või** sotsiaalses isolatsioonis. Valdav osa sellesse gruppi kuuluvatest noortest kogeb majanduslikku tõrjutust ning vaid kahte võib määratleda sotsiaalselt isoleerituks.

Gruppi kuulub 20 intervjueeritut: 12 naist ja 8 meest, 6 vanuses 18–24 ja 14 vanuses 25–30. Umbes pooled selle grupi noortest on lapsevanemad.

H A R I D U S T E E

Sellesse gruppi kuuluvate **intervjueeritute haridustasemeid iseloomustab kirjusus**: gruppi kuulub nii alg-, põhi-, kesk-, kutse- kui ka kõrgharidusega noori.

Noortest, kes pole põhiharidust omandanud, jäid kaks klassikursust kordama, jõudsid 9. klassis **koolikohustuse täitmise vanusepiirini** (17 eluaastat) ja visati välja või loobusid ise kooliskäimisest. Kolmas algharidusega noor jättis kooliskäimise pooleli, kuna tahtis hakata elama täiskasvanuelu. Kõik kolm kahetsevad nüüd väljakukkumist ning näevad oma puudulikus hariduses suurt takistust tööturul. Nad on kaalunud haridustee jätkamist, kuid perekondlikud kohustused ja vajadus elatist teenida muudavad selle keeruliseks.

Jaano (27, algharidus, töötu) jäi põhikoolis klassi kordama. Ta sai 17-aastaseks, olles 9. klassis, ja visati puudumiste tõttu koolist välja (enda sõnul polnud tema hinded halvad). Järgmisel aastal püüdis ta õhtukoolis edutult põhikooli lõpetada. Jaano ütleb, et madal haridustase on tema jaoks tööturul suureks takistuseks. Hetkel on Jaano vanemapuhkusel ning pole edasiõppimise võimalusi uurinud. Tulevikus loodab ta poolelijäänud õpingud töötamise kõrvalt lõpetada.

Keskmise sotsiaalse tõrjutuse riskiga intervjueeritute gruppi kuuluvatel madala haridustasemega naistel on **lapse saamine** olnud haridusteel pöördepunktiks ning tinginud õpingute katkestamise. Nad ei ole haridustee jätkamise mõtet maha matnud, kuid oma hetkeolukorras ei näe selleks võimalust – laste eest hoolitsemine ja perekonna majandusliku olukorra parandamine on prioriteetsemad. Meeste puhul pole võimalik nii ühest mustrit välja tuua, põhjused on olnud erinevad, seotud kas **majandusliku toimetuleku probleemide või isikliku elu raskustega**. Mitu neist on mõelnud küll haridustee jätkamise peale, kuid peavad end kas liiga vanaks või kooli naasmist liiga keeruliseks.

Kesk- või kutsehariduse omandanud intervjueeritute haridustee on olnud märksa sujuvam. Ka siin on paaril naisel **haridustee katkenud laste saamise tõttu**. Mõned noored **ei saanud ülikoolis soovitud erialale sisse või selgus hiljem, et valitud eriala neile ei meeldi** ning haridustee jäi pooleli selle tõttu.

Nora (24, keskharidus, töötab ametlikult osakoormusega) ei teadnud, mida ta pärast keskkooli lõpetamist õppida tahab. Seepärast otsustas ta aasta töötada. Pärast seda asus ta õppima majandust ja ettevõtlust, 1,5 aasta järel aga otsustas, et eriala pole tema jaoks. Järgneval sügisel alustas Nora IT-õpinguid, kuid ka see eriala ei istunud talle. Seejärel soovis Nora asuda õppima avalikke suhteid, kuid ei saanud ülikooli sisse. Nora ei plaani ülikooli tagasi pöörduda, sest leiab, et tema jaoks on haridusest olulisemad töökogemused. Ta sooviks tulevikus tegeleda projektijuhtimise ja ürituste korraldamisega.

Kolm ülikooli lõpetanud keskmise sotsiaalse tõrjutuse riskiga noorte grupis liikusid oma haridusteel edasi katkestusteta.

T Ö Ö T E E

Kõige rohkem on keskmise sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupis töötuid noori, kuid on ka neid, kes töötavad „mustalt“, töötavad ametlikult või on vanemapuhkusel. Varasema töötee puhul võib selles grupis eristada kolme mustrit: (peaaegu) puuduv töökogemus, palju erinevaid madalalalgalisi lihttöid ja stabiilne karjääritrajektoor.

Kolmandikul intervjueeritustest selles grupis **puudub igasugune töökogemus või siis piirdub see töötamisega koolivaheajadel**. See trajektoor on iseloomulik gruppi kuuluvatele emadele, kes said esimese lapse enne tööturule sisenemist. Mitmel neist on rohkem kui üks laps ning nad on kogenud tsüklit vanemapuhkus-töötus-vanemapuhkus. Sarnane trajektoor esineb ka kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupis, kuid nimetatud grupi liikmetel on tugevam sotsiaalne võrgustik (vt ka osa „Perekonna ja sõprade tugi“). Neil on ka kõrgem haridustase, mis eeldatavasti muudab tööturule sisenemise tulevikus kergemaks, võrreldes emadega kõrge tõrjutuse riskiga grupis.

Tuulil (27, keskharidus, töötu), kahe lapse emal, pole kunagi olnud töölepingut. Tema töökogemus piirdub hooajatööde tegemisega (nt maasikate korjamine), õpingute ajal läbitud tööpraktikaga, Töötukassa korraldatud tööprooviga ja ajutise tööga sõbra firmas.

Teise kolmandiku selle grupi liikmete töötrajektoori iseloomustab **paljude erinevate, tihti lühiajaliste ja mitteametlike tööde tegemine**. Tegemist on lihttöödega, mida saab teha ilma pikema ettevalmistuseta: töötamine kohvikutes, poodides, autopesulates, ladudes, vabrikutes või lihtsamat sorti ehitustöid. Kuna töötingimused ja palk sellistel töökohtadel pole olnud motiveerivad, on intervjueeritud otsustanud vahetada töökohta, kuid siiski leidnud end tegemas sarnast tööd. Need, kellel on tugevam toetusvõrgustik, on saanud endale lubada pikemaid töötühtpäevi, kuid enamasti on noored majandusliku toimetuleku tagamiseks pidanud väga kiiresti uuesti esimesele ettejuhtuvale tööle asuma.

Aveli (27, põhiharidus, töötab ametlikult täisajaga) esimene töökoht pärineb ajast, mil tema teine laps oli kolmeaastane. Tal oli järjestikku palju lühiajalisi töökogemusi. Sarnane muster kordus ka siis, kui Aveli sisenes uuesti tööturule pärast kolmanda lapse saamist. Ta on töötanud keemilises puhastuses, kokana, kohvikus, lapsehoidjana, poes ja laohoones. Kõik

Aveli töölepingud on olnud tähtajatud, aga ta on lahkunud ise parema töökoha leidmise eesmärgil. Ta suhtub töökoha leidmise võimalustesse väga optimistlikult: alati leiab midagi.

Keskmise sotsiaalse tõrjutuse riskiga gruppi kuulub ka intervjueerituid, kelle **karjääri algus on olnud küllaltki stabiilne** (püsivad töökohad samas valdkonnas). Mitmel puhul katkestas nende töötee haigus või vigastus, mis ei võimaldanud senisel kohal jätkata.

P E R E K O N N A J A S Õ P R A D E T U G I

Enamikul keskmise sotsiaalse tõrjutuse riskiga gruppi kuuluvatest noortest on **vanematepoolne toetus** (eelkõige emotsionaalne, mõnel puhul ka majanduslik), toetav **partner** ja **lai sõprade ring**. Rohkem kui pooled intervjueeritutest elavad hetkel koos perekonnaliikmega (vt selle kohta rohkem järgmisest osast „Iseseisvustrajektorid“).

Elisabeti (25, põhiharidus, töötu (vanemapuhkusel)) toetavad tema partner, perekond ja sõbrad. Tema õde ja sõbrad pakuvad emotsionaalset tuge ja annavad nõu. Ema ja õde on aidanud teda ka laste hoidmisega. Elisabet loodab, et ema aitab hoida tema noorimat last ka siis, kui ta peaks töökoha leidma. Majanduslikku tuge on Elisabet saanud emalt, õelt ja vanavanematelt.

Siiski on keskmise sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupis ka noori, kelle **suhted vanematega on probleemsed**. Neil juhtudel on õdede-vendade, partneri ja/või sõprade toetus kujunenud väga oluliseks. Sellise toetuse olemasolu eristab keskmise riskiga gruppi kõrge riskiga grupist, kellel puuduv vanemate toetus polnud teiste lähedaste poolt kompenseeritud.

Stella (25, algharidus, töötu) kolis põhikooli ajal vanematekodust välja ja asus elama vanema õe juurde. Stella kirjeldab vanematekodus valitsenud halbu tingimusi ja õhkkonda, vanemate alkoholismi ning ruumipuudust. Praegu moodustab Stella tugisüsteemi tema elukaaslane koos oma perekonnaga ja õde. Lisaks neile aitavad sõbrad sellega, et saadavad edasi infot töökuulutuste kohta.

I S E S E I S V U S T R A J E K T O O R I D

Pisut üle **poolte** intervjueeritutest keskmise sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupis **elavad vanematest eraldi**. Omakorda pooltel juhtudel aitas neid iseseisvumisel vanemate toetus: seda kas eluaseme soetamisel, pangalaenu saamisel või päranduse kujul.

Ülejäänud selle grupi liikmed elavad **vanematekodus**. Mõni on elanud varem eraldi, kuid majanduslike raskuste tõttu tagasi pöördunud; teised on elanud vaid koos vanematega. Suhtumine vanematega kooselamisse on erinev. Mõni intervjueeritu on rahul ega kiirusta välja

kolima; teised aga (tihtipeale need, kellel on omaette elamise kogemus olemas) näevad vanematega kooselamises iseseisvuse kaotust.

Aleksandr (27, keskharidus, töötab mitteametlikult) elab koos vanemate ja vennaga kolmetoalises korteris. Ta ütleb et elamistingimused on head ja kõigile on piisavalt ruumi. Aleksandr maksab iga kuu emale väikese rahasumma ning ütleb, et eelistab seda võõrale inimesele üüri maksmisele.

Reena (27, kõrgharidus, töötu) elab koos elukaaslasega vanematekodus, kus nende käsutuses on üks korrus. Ta on vanematekodus elanud terve oma elu – välja arvatud õpingute ajal teises linnas elatud aeg. Reena ja tema elukaaslane eelistaksid elada eraldi, kuid vanematega koos elamine on parim viis, et vältida majanduslikke raskusi, kuni Reena on töötu.

Jättes kõrvale eluasemekulud ja mõnel juhul ka väljaminekud toidu ostmiseks, ei saa vanematega koos elavad intervjueeritud neilt raha (kuigi vanematelt raha küsimises nähakse tihti varuväljapääsu). **Grupi sissetulekuallikad on erisugused ning enamikul juhtudel kombineeritud.**

Valdav osa intervjueeritud keskmise sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupis saab üht või mitut järgnevatest **toetustest**: vanemahüvitis, töötutoetus, töövõimetustoetus või toimetulekutoetus. Samas on vaid toetustega hakkamasaamine harv.

Annika (28, kõrgharidus, töötu) majanduslik seis on raske, sest tal pole õnnestunud leida stabiilset ja hästi tasustatud tööd. Tal on tulnud taluda puudust ja kohati isegi vaesust. Kuna Annika ainus sissetulek praegu on töötutoetus, siis pole tal võimalik elukohta üürida, seega elab ta sõbra juures diivanil. Annika hoiab kokku ka toidu ja tervishoiuteenuste pealt ning peab tassi kohvi ostmist luksuseks.

Paljusid noori selles grupis toetab **partner või abikaasa**. Lähedaste toetus võimaldab neil keerulisematel aegadel hakkama saada, aga sellega kaasnev sõltuvus ei ole intervjueeritutele meeltemööda. Samuti on umbes pooltel noortel selles grupis **mingi isiklik sissetulek** kas siis ametlikust või mitteametlikust tööst. Samas on see enamasti liiga väike ja/või ebakindel, et tagada stabiilsust.

Mari (30, kõrgharidus, töötu) abikaasa on perekonna peamine ülalpidaja. Mari enda sissetulek koosneb töötutoetusest ja lapsetoetusest. Perekond elab väga kokkuhoidlikult ning kulutab raha vaid esmatähtsale. Niisugune eluviis on võimaldanud neil kodu ostmiseks pangalaenu sissemaksiks raha koguda, kuid on kaasa toonud suhete katkemise mõne sõbraga, sest ühistest üritustest pole võimalik osa võtta.

Enamik noori keskmise sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupis leiab, et nad on kas **suurel määral või täiesti iseseisvad**. Iseseisvaks peavad end eelkõige vanematest lahus elavad inimesed, kellel on oma perekond. Vähem iseseisvana tunnevad end need, kel puudub majanduslik stabiilsus. Intervjueeritud, kes ei tunne end olevat iseseisvad, põhjendavad seda erinevalt: leitakse, et puuduvad täiskasvanuks olemist iseloomustavad kohustused; tuuakse välja vanematega kooselamine või majanduslik sõltuvus.

T E R V I S J A H E A O L U

Pooltel intervjueeritutest keskmise sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupis on esinenud terviseprobleeme, mis on mõjutanud nende haridusteed või töötrajektoori. Probleeme on olnud nii vaimse kui ka füüsilise tervisega. Kurdeti ka töötusest tulenevat stressi, ärevust ja depressiooni.

Mitu intervjueeritut tõdesid, et haigused või vigastused on sundinud neid töökohast loobuma ja mõnel juhul ka uut eriala valima. Sageli on sellised terviseprobleemid põhjustatud töö iseloomust: raskete asjade tõstmise ehitusel või vabrikus on põhjustanud seljavigastusi, külmades tingimustes töötamine on kaasa toonud külmetusi või raskemaid haigusi.

Tiia (27, kõrgharidus, töötu) terviseprobleemid algasid äkki ja teravalt: ta oli olnud täiesti terve, kuni ilmnisid probleemid liigestega. Tal on olnud mitu operatsiooni ning tema töövõime on piiratud. Tiia õppis kokaks ja see amet meeldis talle, kuid kuna tööandja ei olnud nõus talle tööpäeva pikkuse suhtes vastu tulema, pidi Tiia töölt ära tulema. Nüüd plaanib ta õppida uut, füüsiliselt kergemat ametit.

Pooled noored selles grupis on tuleviku suhtes **mõõdukalt optimistlikud**; ülejäänud **tunnevad tulevikule mõeldes ebakindlust või hirmu**, kõige sagedamini töökoha kaotamise või tööotsingute ebaõnnestumise pärast. Pooltel intervjueeritutest on nii lähi- kui ka kaugemast tulevikust üpris selge ettekujutus, teised aga hoiduvad kindlate tulevikuplaanide tegemisest.

K A A S A T U S P O L I I T I K A M E E T M E T E S S E

Suurem osa ametliku tööta noori keskmise tõrjutuse riskiga grupis on **Töötukassas registreeritud** ja tundub, et nende jaoks oli see iseenesestmõistetav samm. Põhjusena tuuakse kõige rohkem välja tervisekindlustust, lisaks ollakse huvitatud Töötukassa pakutavatest kursustest. Eelneva töötamise või vanemapuhkusel olemise tõttu on enamikul intervjueeritutest ka õigus töötutoetusele. Seda ei mainita registreerumise põhjusena, kuid nagu on kirjeldatud varasemas iseseisvust käsitlevas osas, moodustab töötutoetus olulise osa sellesse gruppi kuuluvate noorte isiklikust sissetulekust.

Samas ei peeta realistlikuks Töötukassa kaudu töökoha leidmist. Noorte seas valitseb arvamus, et Töötukassa kaudu on võimalik leida vaid töid, „mida keegi teine teha ei taha“. Osal noortest on kogemusi ka sellega, et Töötukassa on pakkunud neile töökohti, mis ei võta arvesse transpordivõimalustest või perekondlikust olukorrast tingitud piiranguid.

Kaidi (22, keskhariidus, töötu) registreeris end Töötukassas pärast esimese lapsega vanemapuhkuselt tagasi pöördumist. Ta lootis Töötukassast saada karjäärinõustamist ning tööpakkumisi. Kaidi Töötukassa konsultant on talle edastanud küll palju töökuulutusi, mis aga tunduvad Kaidile suvalised, sest ei võta sageli arvesse seda, et Kaidi perel pole autot, mistõttu väljapoole kodulinna tööle minna on väga keeruline.

Töötukassa teenuste mittekasutajad on enamasti seisukohal, et neil pole seda tuge vaja, kuna seni on suudetud alati ise tööd leida ja pole kogetud pikaajalist töötust. Lisaks on mitteregistreerimise põhjusteks olnud informatsiooni vähesus, tuttavate negatiivsed kogemused jm.

Daniil (22, algharidus, töötab mitteametlikult) pole end Töötukassas registreerinud vaatamata asjaolule, et tema töötee on olnud ebastabiilne. Ta on Töötukassa olemasolust teadlik, kuid on tuttavatelt selle kohta halba kuulnud ning usub, et Töötukassal pole talle midagi pakkuda. Pärast intervjuu käigus kuulnud Töötukassa pakutavatest võimalustest ütleb Daniil, et on nüüd teadlikum ning järgmisel korral pöörduks raskes olukorras Töötukassa poole.

Töötukassas käinute kogemused asutusega on enamikul juhtudel positiivsed või neutraalsed. Saadud teenusega rahulolematud intervjueritud ütlevad, et asutus pole neid üldse aidanud, leiavad, et suhtlus konsultandiga on olnud ebameeldiv, või kirjeldavad, kuidas konsultant on väga tihti vahetunud.

Annika (28, kõrgharidus, töötu) on olnud Töötukassas registreeritud 4 kuud. Ta ütleb, et Töötukassa on talle pakkunud eelkõige majanduslikku abi ja ta ise on pidanud endale otsima tööpraktika ja vabatahtliku töö võimalusi. Annika ootab Töötukassa konsultandilt rohkem emotsionaalset tuge ning leiab, et sealsete töötajate väljaõppesse peaks kuuluma rohkem psühholoogiat. Usalduslike suhete tekkimist on takistanud ka asjaolu, et puhkuste ja haiguste tõttu on Annikal iga kord Töötukassasse minnes olnud uus konsultant, kellele peab oma loo jälle otsast peale jutustama.

Umbes pooled intervjueritud on osalenud **tööturukoolitustes või karjäärinõustamises**. Hinnangud neile koolitustele on kas neutraalsed või negatiivsed – leitakse, et koolitusel käsitletut teati juba niigi. Karjäärinõustamine pole noortel aidanud otsustada, mida tahetakse õppida või kus töötada.

Intervjueritud räägivad ka Töötukassa pakutud **kursustest**, kus õpitakse mingit eriala. Lootuses leida selle kaudu tööd, väljendavad paljud soovi sellistel kursustel osaleda. Samas on Töötukassa keeldunud mitmel soovitud kursusel osalemist võimaldamast. Takistuseks on saanud suutmatuse põhjendada, kuidas kursus aitab noorel paremini tööd leida. Koolitustel osalenud peavad neid üldjoontes kasulikuks, kuid keegi neist pole oma uusi oskuseid kasutades tööd leidnud.

Üksikutel intervjueritudel on kogemusi ka **vabatahtliku töö ja tööpraktikaga**, aga intervjuude põhjal jääb mulje, et tegemist on võimalustega, mida töötutele palju ei tutvustata. Mõni meesterahvas on osalenud **koolitusel, mis võimaldab neil Soomes ametlikult ehitajana töötada**. See on avanud neile uusi uksi: kaks neist kaaluvad Soomes tööle asumist ja neile on tehtud ka tööpakkumisi.

Jaano (27, algharidus, töötu) läbis kursuse rohelise kaardi taotlemiseks (Soomes ehitusel töötamiseks vajalik dokument). Ta sai Soomest tutvuse kaudu ka tööpakkumise ning kaalub selle vastuvõtmist. Jaano oleks õnnelikum Eestis koos oma naise ja kahe lapsega, kuid Soomes tehtud tööpakkumine on tunduvalt atraktiivsem kui võimalused kodukohas tööd leida.

Mari on 29-aastane. Ta abiellus noorelt, ülikooli esimesel kursusel, ning sai kaks last. Pere elab laenuga ostetud remontivajavas korteris, aga selle jaoks raha ei ole.

Keskkooli lõpetamise järel asus Mari õppima ülikooli reaalteaduste valdkonna erialale. Paralleelselt õpingutega läks Mari ka tööle, mistõttu õpingud venisid. Siis aga sai Mari väikse vahega kaks last. Õpingutes tekkinud pausi ajal mõtles Mari järele, millist tööd tulevikus teha tahaks, ja läks õppima kutsekooli kunstivaldkonda kuuluvat eriala, mille edukalt lõpetas. Samal ajal suutis ta lõpetada ka venima jäänud ülikooliõpingud. Pärast seda on Mari omal käel õppinud programmeerimist ning loodab Töötukassa kaudu osaleda kursusel, mis tema oskuste kohta ka tunnistuse annaks.

Mari senine töökogemus koosneb lühiajalistest töödest eri valdkondades. Ta on proovinud leida tööd kunstivaldkonnas, kuid selgus, et konkurents on tihe ja palgad madalad. Nüüd loodab Mari tööd leida IT-valdkonnas, kuid kardab, et on juba liiga vana, et kümme aastat noorematega konkureerida. Olukorra teeb veel hullemaks asjaolu, et Mari abikaasa ega sõbrad teda ei toeta: Mari abikaasa eelistaks hoopis, et ta oleks koduperenaine. Mari tunneb, et mida kauem ta töötu on, seda hullemaks olukord läheb: ta saab varsti 30, aga töökogemus on endiselt napp.

Mari peres on peamiseks leivateenijaks tema abikaasa, aga Mari vastutab kulutuste tegemise eest. Nad elavad ülimalt kokkuhoidlikult: nad ei reisi, ei käi teatris ega pidudel ning ostavad riideid vaid taaskasutuspoovidest. Oma olukorda sõpradega võrreldes tunneb Mari end halvasti.

Aleksandr on 26-aastane ning elab pealinnas koos vanemate ja vanema vennaga pere kolmetoalises korteris.

Aleksandr asus esimest korda tööle juba keskkooli ajal koolivaheaegadel jäätisevabrikus. Pärast keskkooli lõpetamist töötas Aleksandr aasta mitteametlikult ehitusel ning seejärel asus kutsekooli õppima koka erialal. Esimese erialapraktika järel tuli ta koolist ära, sest leidis, et kokaamet pole tema jaoks. Isa tutvuste kaudu leidis Aleksandr Soomes mitteametliku töö ehitajana ning töötas seal kolme aasta jooksul: töö oli ebaregulaarne, kuu aega töötamist ja siis 1–4 kuud pausi. Pauside ajal püüdis Aleksandr ka Eestis tööd leida, aga siingi pakuti talle vaid mitteametlikku tööd, mille tasu oli aga madalam kui Soomes.

Soomes töötamise lõpetasid probleemid eraelus, mis mõjutasid Aleksandri vaimset tervist nii palju, et poole aasta jooksul ta tööl ei käinud. Seejärel registreeris Aleksandr end Töötukassas ja proovis mitut ametit eri valdkondades, kuid lahkus igalt poolt kas halbade töötingimuste, madala palga või ebapiisava keeleoskuse tõttu. Aleksandr on kaotanud lootuse Eestis sobivat ametlikku tööd leida ja on viimase aasta teinud mitteametlikult ehitustöid oma venna firmas.

Aleksandri sissetulek on ebaregulaarne ning koosneb sellest, mis ta mitteametlikult töötades teenib. Samas tuleb ta teenituga toime, sest on aja jooksul õppinud raha pikema perioodi peale jaotama ning ka tema kulutused on väiksed.

Aleksandri ettekujutus oma lähemast tulevikust on ähmane. Ta ütleb, et pole hetkel valmis suuremaks vastutuseks, näiteks kodust väljakolimiseks või pere loomiseks. Hiljuti on Aleksandr hakanud mõtlema, et tahaks õppida autolukksepaks, aga ei soovi seda eriala kutsekoolis õppida, vaid tahaks osaleda vastavatel kursustel. Kaugemas tulevikus sooviks Aleksandr kolida maale või siis hoopis Eestist ära ning juhtida oma ehitusfirmat.

Tüüp 3 – Madal sotsiaalse tõrjutuse risk

Kolmas, madala sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupp koosneb noortest, kes kogevad tööturu tõrjutust või selle riski, aga erinevalt eelmistest ei tunne majanduslikku tõrjutust või sotsiaalset isolatsiooni. Intervjueeritute kuulub sellesse gruppi 21 noort: 10 naist ja 11 meest, 10 vanuses 18–24 ja 11 vanuses 25–30. Vaid kahel intervjueeritul selles grupis on lapsed.

H A R I D U S T E E

Madala sotsiaalse tõrjutuse riskiga noortele on iseloomulik **kõrghariduse olemasolu** või **lõpetamata õpingud kõrghariduse tasemel**. Samuti on palju neid, kes on **omandanud keskhariduse ja võtnud n-ö vaheaasta**.

Enamiku selle grupi noorte jaoks on haridustee olnud **sujuv – pauside ja ebaõnnestumisteta**. Tänu perekonna toetusele ja oma meelekindlusele on intervjueeritud edasi liikunud ühest haridusinstituutsioonist teise ilma suuremate probleemideta. Samas mõnelt noorelt on **praeguse haridustaseme omandamine nõudnud ka raskuste ületamist**: probleeme on olnud keskkoolis, mille nõudmistega pole noored kohaneda suutnud. Siiski on need noored **leidnud võimaluse haridusteed jätkata**, õppides kas täiskasvanute gümnaasiumis või kutsekoolis. Mõni on sealt läinud edasi õppima ka ülikooli.

Mati (27, kutseharidus, töötu) kukkus keskkoolist välja, sest õppimine oli tema jaoks liiga raske. Järgmisel aastal suundus Mati kutsekooli, kus omandas eriala IT-valdkonnas. Pärast seda jätkas samal alal kõrghariduses, kuid katkestas õpingud lõputööga seotud probleemide tõttu vahetult enne lõpetamist.

Nagu märgitud, on suur osa siia gruppi kuuluvatest intervjueeritute ülikoolis õppinud. **Umbes pooled neist on ülikooli lõpetanud, teised on** (õpingute lõppstaadiumis) **eri põhjustel katkestanud**. Paaril juhul on katkestamise põhjuseks olnud töö: kas vajadus raha teenida või asjaolu, et töö on tundunud õpingutest huvitavam. Mõnel on probleeme olnud lõputöö kirjutamisega. Viimase põhjusena võib tuua välja sündmused eraelus, nagu lapse sünd või elukohavahetus. Enamik näeb end siiski tulevikus ülikooli lõpetamas.

Toivo (28, keskharidus, töötab mitteametlikult) astus ülikooli majandusteadust õppima, kuid läks aasta järel üle ajakirjanduse erialale. Toivol polnud küll vaja õpingute ajal töötada, sest vanemad toetasid teda, aga saades huvitava tööpakkumise, otsustas ta seda siiski teha. Vahetult enne lõpetamist kukkus Toivo ülikoolist välja, sest töölkäimine oli muutunud õpingutest prioriteetsemaks. Tulevikus tahaks Toivo siiski kõrghariduse omandada, kuid pole kindel, kas ajakirjanduse erialal või mõnes teises valdkonnas.

Vähese tõrjutuse riskiga gruppi kuuluvad keskharidusega intervjueeritavad on enamasti nooremad (vanusegrupis 18–24) ning alles hiljuti keskkooli lõpetanud. Mõnel neist on

edasistest õpingutest selge ettekujutus, teiste jaoks tekitab erialavalik segadust ning nad soovivad oodata, kuni jõuavad selgusele, mida õppida soovivad.

T Ö Ö T E E

Madala sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupis on üle poole intervjueeritustest töötud (13 inimest), 5 töötavad mitteametlikult, 2 poole kohaga ametlikult ja 1 inimene on vanemapuhkusel.

Nende tööteele on iseloomulik **stabiilsus ja töötamine õpingutega seotud valdkonnas**. Need kaks karakteristikut iseloomustavad pooli selle grupi liikmeid, kes on sarnased ka selle poolest, et on vanemad ja kõrgema haridustasemega. Suurem osa intervjueeritustest alustas lühiajaliste töödega koolivaheaegadel või ülikooliõpingute ajal ning leidis hiljem ilma suuremate raskusteta kindla töökoha. Mõni intervjueeritustest on kogenud töötust (nt pärast keskkooli või ülikooli lõpetamist), kuid need perioodid pole olnud pikad, kestes enamasti vaid paar kuud.

Maia (26, kõrgharidus, töötu) õppis aiandust, omandades kõigepealt rakenduskõrghariduse ja seejärel bakalaureusekraadi. Tema õppeprogrammide juurde kuulus praktika, nii et suvel töötas ta erinevates firmades ja tihtipeale jäi kauemaks, kui õppeprogramm ette nägi. Tööandjad olid tema tööga rahul, kuid sügiseti keskendus Maia taas õpingutele ega jäänud ühegi tööandja juurde püsivalt tööle. Lõpetamise järel oli Maia 4 kuud töötu, kuid seejärel leidis töökoha, mis tundus sobiv. Hiljem selgus, et tegelikud tööülesanded erinesid oluliselt sellest, milleks Maia oli palgatud, mistõttu tuli ta sealt pärast 8 kuud ära. Nüüd on Maia taas tööd otsimas.

Madala tõrjutuse riskiga noored **otsivad tööd, mis vastaks nende huvidele ja haridusele**. Suurem osa neist soovib jätkata varasemal erialal ning see on mõjutanud nende tööotsingute kestust.

Ott (28, kõrgharidus, töötu) alustas juba teismelisena teedeehitusel töötamist. Ülikooliõpingute ajal asutas Ott oma start-up firma, mis ei osutunud aga edukaks. Pärast ülikooli lõpetamist on Ott töötanud eri vabrikutes keskastme positsioonidel, kuid arenguperspektiivi puudumise tõttu nendest töökohtadest loobunud. Viimases töökohas olid Ottil erimeelsused juhtkonnaga ning ta vallandati. Intervjuu toimumise ajaks on Ott 3 kuud töötu olnud.

Vaatamata tööturul kogetud ebakindlusele, näeb madala tõrjutuse riskiga grupp oma tulevikku optimistlikult. Pooltel neist on silmapiiril juba uus töökoht, kus plaanivad lähiajal alustada.

Vähem on selles intervjueeritute grupis neid, kes on **töötanud eri valdkondades, mis pole seotud nende haridusega**. Esimesed töökogemused on nad saanud juba õppimise ajal, aga pole seni stabiilset tööd leidnud. Kohati tundub, et see polegi eesmärk, sest kõik need noored räägivad oma firma asutamisest.

Sergei (26, kõrgharidus, töötab ametlikult osaaajaga) esimene töökogemus pärineb USA-s raamatute müümisest. Ta tegeles sellega õpingute ajal ja on nüüdseks seda tööd teinud juba kuus suve. Õpingute ajal töötas Sergei ka lühiajaliselt IT-firmas ja seejärel ettekandjana. Samal ajal oli tal ka ajutine töö degusteerimiste korraldaja ja tootesitlejana. Sergeil on oma

ühemeheettevõtte graafilise disaini valdkonnas. Ta ei muretse oma tööturu väljavaadete pärast ja näeb end tulevikus IT-ettevõtjana.

Teise suure grupi madala tõrjutuse riskiga noorte hulgas moodustavad need, kes on hiljuti keskkooli lõpetanud ja kellel **töökogemus puudub või piirdub vaid juhutöödega koolivaheaegadel**. Need noored on kõik kas teismee lõpus või 20. eluaastate alguses. Seni on nende elu jätkunud samas rütmis kui keskkoolis käimise ajal. Vaatamata sellele, et intervjuu toimumise ajaks oli kooli lõpetamisest möödas juba üle poole aasta, ei tundnud neist keegi end töötuna (kuigi nad ei töötanud ega õppinud). Pigem näevad nad end aega maha võtmas enne uude eluetappi sisenemist. Enamik neist plaanib õppimises aastase pausi pidada ja siis haridusteed jätkata.

Madis (22, keskkooli lõpetanud, töötu) lõpetas keskkooli kaks aastat tagasi ja pärast seda läbis kohustusliku ajateenistuse. Madis tahtis võtta aega, et otsustada, mida edasi õppida, ja on nüüd otsustanud järgmisest sügisest asuda metsandust õppima. Vahepealsel perioodil oleks ta soovinud töötada, kuid töökoha leidmine ei õnnestunud. Ta arvab, et takistuseks sai tema ausus – ta ei teinud saladust sellest, et soovib töötada vaid ajutiselt ning ajutisest töötajast ei olnud tööandjad huvitatud.

PEREKONNA JA SÕPRADE TUGI

Peaaegu kõigil noortel selles grupis on **perekonna täielik toetus** ning intervjuueeritud on saanud pereringist ka tööturualast nõu. Mõni intervjuueeritu saaks soovi korral asuda tööle vanemate firmas. Enamik ütlevad, et vajaduse korral saaksid nad ka majanduslikku toetust, kuid püüavad siiski ise hakkama saada.

Sigrid (26, keskkooli lõpetanud, töötu) väärtustab perekonna toetust kõrgelt. Ta räägib soojusega perekonna emotsionaalsest toetusest ja saadud nõuannetest. Näiteks on vanemad talle õpetanud rahaga ümberkäimist ja remondi tegemist. Tähtsate otsuste tegemisel on ta samuti alati tuge saanud. Nüüd, kui tema majanduslik olukord on raske, toetavad vanemad teda 100 euroga kuus. Lisaks vanematele aitab majanduslike raskustega toime tulla elukaaslane, kes katab suurema osa elamiskuludest. Samuti on Sigridil lai sõprusringkond, kes saavad talle edasi huvipakkuvaid töökuulutusi.

Umbes pooled vähese sotsiaalse tõrjutuse riskiga gruppi kuuluvatest intervjuueeritutest **elavad endiselt koos vanematega** (vt ka järgnevat „Iseseisvustrajektooride“ osa) ja saavad vanematelt sarnast majanduslikku tuge nagu keskkooliõpingute ajal.

Jasper (20, keskkooli lõpetanud, töötu) lõpetas aasta tagasi keskkooli. Ta on sportlane ning otsustas vaheaasta kasuks, et oleks rohkem aega treeningutele keskenduda. Jasper elab vanematekodus üksi, sest tema ema töötab pealinnas ja vend on sõjaväes. Vanemad annavad talle raha igapäevaste kulutuste jaoks ja maksavad korteri eest. Lisaks käib ema nädalavahetusel kodus ja ostab uueks nädalaks süüa. Suurem osa vanemate antud rahast jääb Jasperil üle ja ta kasutab seda vaid spordikaupade ostmiseks. Järgmisel sügisel plaanib Jasper minna kõigepealt sõjaväkke ja seejärel suunduda ülikooli.

Peaaegu kõik intervjueeritud selles grupis **rõhutavad sõprade toetuse olulisust**, mis seisneb peamiselt emotsionaalses toes, aga ka huvitavate töökuulutuste edastamises või nõuandmises.

Madala sotsiaalse tõrjutuse riskiga gruppi kuuluvad ka sellised noored, kelle tugivõrgustik on eelkirjeldatust erinev: suhted vanematega on olnud keerulised ja/või pole vanematel olnud võimalik neid majanduslikult toetada. Paaril noorel asendab oma perekonda elukaaslase oma, samas on ka neid, kes **tulevad toime täiesti iseseisvalt**.

Jevgeni (29, keskharidus, töötab mitteametlikult) ütleb, et ei tea palju oma isast ning et emal on kogu aeg olnud raskusi oma eluga toimetulekuga. Vanemate toetuse puudumise tõttu pidi Jevgeni 15-aastaselt hakkama ise elatist teenima. Varem on teda aidanud tuttavad, kuid praegu ütleb Jevgeni, et töö kaotamise korral saab ta loota vaid iseendale.

I S E S E I S V U S T R A J E K T O O R I D

Madala tõrjutuse riskiga gruppi kuuluvad **vanemad intervjueeritud (25–30) elavad üldjuhul vanematest eraldi ja nooremad (18–24) vanematega koos**. Iseseisvalt elavate intervjueeritute hulgas leidub nii neid, kes elavad perekonnaliikme või tuttava korteris (tasuta või väikest üüri makstes) või kes elavad üürikorteris, kui ka noori, kes on ostnud oma eluaseme.

Maarika (27, kõrgharidus, töötab ajutise lepingu ja osaaajaga) kolis vanematekodust välja oma tulevase abikaasa juurde vahetult pärast keskkooli lõpetamist. Esialgu elasid nad korteris, mille ämm pärinud oli. Hiljem müüdi see korter maha ning Maarikal ja tema elukaaslasel õnnestus sama raha eest osta juba suurem korter. Hiljuti müüsid nad selle korteri samuti maha ja ostsid maapiirkonda maja.

Üle poole noortest selles grupis saab hakkama ilma vanemate majandusliku abita. Selle grupi **sissetulek pärineb erinevatest allikatest**: säästudest, töötutoetusest või töötuskindlustushüvitisest, („mustalt“ teenitud) palgast ja/või partneri toetusest. Intervjueeritud, kes endiselt vanematega koos elavad, saavad enamasti neilt ka rahalist abi. Enamikul juhtudel on nad ka töötuna registreeritud ja saavad töötutoetust.

Maksimil (20, keskharidus, töötu) on olnud keskkooli lõpetamise järel vaid lühiajalised töökohad. Ta on töötuna registreeritud ja saab töötutoetust, lisaks toetavad teda ka ema ja vanaema. Maksim ütleb, et abiraha ja perekonna toetus kokku on tema jaoks praegu piisav igapäevaste kulude katmiseks.

Enamik madala sotsiaalse tõrjutuse riskiga gruppi kuuluvaid noori peab end kas **suurel määral või täiesti iseseisvateks**. Need, kes end iseseisvateks ei pea, arvavad niimoodi seetõttu, et elavad koos vanematega või on neist majanduslikult sõltuvad.

Polina (20, keskharidus, töötu) lõpetas eelmisel aastal keskkooli, kuid ei jätkanud õpinguid ning tal pole plaanis ka tööd leida. Polina elab jätkuvalt koos isaga, kes katab tema elamiskulud ning lisaks teeb ka süüa ja koristab. Polina leiab, et on kindlasti täiskasvanu, sest täiskasvanuks olemine on vanuse küsimus – küll aga pole ta iseseisev.

T E R V I S J A H E A O L U

Suuremal osal selle grupi liikmetest **pole terviseprobleeme**. Üksikutel on minevikus olnud tööstressist, lahkuminekust või muudest isikliku elu pingetest tingitud vaimse tervise muresid.

Madala sotsiaalse tõrjutuse riskiga gruppi kuuluvad noored **suhtuvad tulevikku optimistlikult**, mõni on tulevikule mõeldes isegi väga eevil (nt plaanib saada last, abielluda, kolida). Üksikud intervjueeritud tunnevad end ebakindlalt, sest pole veel otsustanud, kas ja kuidas jätkata oma haridusteed, leidub ka neid, kes plaanivad karjäärimuutust. Üldiselt aga ei muretse ka need intervjueeritud liiga palju oma tulevikuväljavaadete pärast.

K A A S A T U S P O L I I T I K A M E E T M E T E S S E

Kõik pikemalt töötud olnud intervjueeritud selles grupis on registreerinud end Töötukassas. Põhjusteks on taas töötutoetuse saamine, töötuskindlustushüvitis, töötutoetus, tervisekindlustus ja võimalus osaleda Töötukassa pakutavatel kursustel. Samas väidavad mitu intervjueeritud, et nad ei loodagi **Töötukassa kaudu töökohta leida**. Nad on kriitilised ka tööturu kursuste suhtes, öeldes, et need on liiga algelised ega anna uut informatsiooni. Mõni leiab, et vajaksid rohkem süvitsi minevat karjäärinõustamist.

Georg (23, keskharidus, töötu) on Töötukassas registreerinud tervisekindlustuse saamiseks, mis on tema jaoks oluline kroonilise haiguse tõttu. Ta ei saa toetusi, sest kukkus ülikoolist välja (kvalifitseeruvad vaid need, kes lõpetavad). Georg seob oma tulevikku IT-ettevõtlusega ning loodab saada Töötukassast ettevõtluskursust. Ta usub, et Töötukassal pole kursuseid tema tasemel IT-oskuste arendamiseks. Georg kaalub Töötukassalt ka ettevõtte stardikapitali küsimist. Ta usub, et head tööpakkumised IT-valdkonnas ei liigu mitte ametlikke teid pidi, vaid mitteametlikes võrgustikes.

Huvi kursuste vastu pole selles grupis nii suur kui kahes eelnevas. Samuti on ootused koolitustele veel väiksemad kui eelnevas kahes grupis: enamasti nähakse kursusi kui võimalust seniseid oskusi arendada, mitte uues valdkonnas tööd leida. Huvi korral on sellesse gruppi kuuluvatele noortele ka koolitustel osalemist võimaldatud.

Jevgeni (29, keskharidus, töötab mitteametlikult) on olnud kaks korda Töötukassas registreerinud. Esimesel korral osales ta kolmel make-up'i koolitusel. Ta on tänulik, et kursused olid tasuta, sest ta poleks suutnud nende eest maksta. Aasta aega püüdis ta läbi lüüa ettevõtjana, kuid see ei õnnestunud. Nüüd on Jevgeni taas end töötuna registreerinud ja läbib aastapikkust juuksurikoolitust. Pärast koolituse lõpetamist ootab teda juba ka töökoht.

Maia on 26-aastane ning kolis hiljuti pärast lahkuminekut ja töötuks jäämist tagasi vanematekoju ühes Eesti väikelinnas. Maia vanemad, eriti ema, on talle suureks toeks ning tänu laiale tutvusringkonnale saab aidata ka näiteks tööotsimisel.

Maia omandas pärast keskhariduse saamist kutsekõrghariduse ning jätkas bakalaureusetasemel ülikoolis samal erialal. Õpingute jooksul läbis ta edukalt mitu erialapraktikat. Praktikaga on seotud ka enamik Maia varasemaid töökogemusi: mitmel puhul jätkas Maia töötamist ettevõttes, kus oli praktilik olnud, kuni loengud sügisel taas algasid. Pärast ülikooli lõpetamist oli Maia 4 kuud töötanud, enne kui leidis töökoha, mis kuulutuse põhjal otsustades tema haridusele ja oskustele vastas. Hiljem tööle asudes aga selgus, et kirjeldatu oli vaid väike osa tööülesannetest ning tegelikult oodati talt palju rohkem. Maia lahkus töölt omal soovil 8 kuud hiljem, sest lisaks sobimatutele tööülesannetele olid tekkinud konfliktid otsese ülemusega. Pärast seda on Maia taas töötanud ning otsib erialast tööd.

Maia sissetulek on väike, koosnedes vaid töötutoetusest. Et vähema rahaga toime tulla, kolis Maia tagasi vanematekoju. Tänu sellele tuleb Maia rahaliselt toime. Oma elu sõprade omaga võrreldes peab Maia end keskmiseks: on neid, kes on paremini kindlustatud, aga ka neid, kellele läheb halvemini.

Tulevikus soovib Maia leida meeldiva erialase töö. Samuti soovib ta oma kodu ja lapsi. Viie aasta perspektiivis usub Maia, et on asutanud oma ettevõtte ning elab maal.

Jasper on 20-aastane ning elab üksinda oma vanematekodus ühes väikelinnas. Jasperi vend on sõjaväes ja ema töötab teises linnas ning käib kodus vaid nädalvahetustel.

Aasta tagasi lõpetas Jasper keskkooli ja otsustas võtta vaheaasta enne sõjaväkke minekut selleks, et spordile pühenduda. Pärast sõjaväge plaanib Jasper astuda ülikooli kehakultuuri õppima. Jasperi soov on saada treeneriks või kehalise kasvatusõpetajaks, mis mõlemad nõuavad ka magistrantuuri läbimist, nii et ka see on Jasperil tulevikus plaanis.

Jasper pole kunagi tööl käinud, isegi mitte koolivaheaegadel. Pärast keskkooli lõpetamist on Jasper olnud Töötukassas registreeritud, et tagada endale ravikindlustuse kehtimine ning otsida osaajaga tööd, mida saaks treenimise kõrvalt teha. Osaajaga tööd on aga raske leida. Vahel tunneb Jasper, et tahaks peale sportimise veel midagi teha, aga töö puudumine teda eriti ei kurvasta: Jasper näeb end sportlasena ega tunne, et oleks töötanud.

Jasperil pole rahalisi probleeme: ta elab kodus ja vanemad annavad talle raha igapäevakulutuste tarbeks. Lisaks sellele käib ema nädalvahetusesti kodus ja ostab nädalaks külmkappi valmis toidu. Jasper lisab veel, et on ise väga kokkuhoidlik ja kulutab peamiselt vaid spordivarustusele.

Jasper on oma eluga rahul, vaatab tulevikku optimistlikult ning tal on ka üpris kindlad plaanid: kõigepealt sõjavägi, siis ülikool, siis treeneri või õpetajana tööle asumine.

Kokkuvõte

Kokkuvõtteks võrdleme kõiki sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupe ülalkirjeldatud valdkondades.

Spektrumi eri osades paiknevate gruppide **hariduslik taust** on märkimisväärselt erinev: kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupi haridustase on väga madal (tihti puudub isegi põhiharidus), samas kui madala sotsiaalse tõrjutuse riskiga gruppi iseloomustab pigem kõrge haridustase: kõrgharidus on kas omandatud või plaanitakse omandada tulevikus. Grupe eristavad ka haridusest väljakukkumise tagajärjed: kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupis pole väljakukkujatel õnnestunud haridusse tagasi pöörduda (tihti seepärast, et perekonna majandusliku toetuse puudumise tõttu tuleb toimetulemiseks tööl käia). Madala riskiga gruppi kuuluvatel inimestel on aga õnnestunud haridusse tagasi pöörduda ja see on andnud neile rohkem võimalusi. Keskmise sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupis varieerub hariduslik taust kõige rohkem: sinna kuulub inimesi, kelle haridustee sarnaneb nii esimese kui ka kolmanda grupiga.

On raske välja tuua erisusi gruppide vahel lähtuvalt **tööturu olukorrast**: kõigisse gruppidesse kuulub erineva tööturustaatuselga inimesi. Ainsa mustriks saab välja tuua, et kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupis paistab olevat kõige rohkem neid, kes on kas vanemapuhkusel või töötavad mitteametlikult, samas kui ülejäänud gruppides moodustavad enamuse töötud.

Töötee suhtes on sarnased kaks esimest gruppi: mõlemat iseloomustab väike või puuduv töökogemus koos paljude lühiajaliste tööde vaheldumisega. Viimaste juures ilmnevad ka erinevused: kui kõrge riskiga gruppi kuuluvad inimesed lahkuvad töölt konfliktide või terviseprobleemide tõttu ilma uue töö väljavaateta, siis keskmise riskiga gruppi kuuluvad noored lahkuvad töökohtadelt seetõttu, et nad on saanud mujalt parema pakkumise (kuigi nagu näitavad nende karjäärirajajad, siis kipuvad nad vahetama sarnaseid positsioone). Keskmise tõrjutuse riskiga gruppi iseloomustab veel üks aspekt: mitme intervjuueritu karjääri algus on olnud paljutootav (töötades õpitud erialal ja heas töökohas), kuid vigastuse või haiguse tõttu on nad pidanud tööst loobuma.

Madala sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupi puhul annab tooni ühtlane karjäär. Intervjuueritud on töötanud õpitud erialal või on nende varasemad töökohad olnud samas valdkonnas. Lisaks on nende töökohad pigem püsivad ning töötuseperioodid lühikesed (kõige kauem 6 kuud). Hetkel otsivad nad *head* töökohta, mis vastaks nende väljaõppele või huvidele. Mõnel juhul pikendavad sellised ootused tööotsinguid. Mitmel intervjueeritul on siiski head võimalused lähiajal taas tööle asuda. Grupi vähemuse moodustavad eelmise aasta keskkooli lõpetanud, kel nüüd käsil vaheaasta. Sarnaselt esimese kahe grupi mõne liikmega on nende töökogemused piiratud, kuid nad ei pea end töötuks, vaid tõdevad, et on enne ülikooli või sõjaväge lihtsalt aja maha võtnud.

Vaadates **pere ja sõprade toetuse** olemasolu, tuleb kõige selgemalt esile kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupi erinevus teistest: paljudel noortel selles grupis on vanamatega keerulised suhted või on perekond nii kehvast majanduslikust olukorrast, et pole võimalik noort toetada (tööpuudus, majandusraskused jne). Kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga noored leiavad ka, et nad on sõpradest kaugenenud (mõnel juhul ka ruumiliselt, sest osa neist elavad maapiirkondades, kust teised noored on õppimise ja tööotsingute tõttu lahkunud).

Kahe teise grupi liikmete puhul saab seevastu rääkida perekonna tugevast toetusest ning sõprade ja tuttavate võrgustikust. Võrreldes esimese grupiga erinevad ka võrgustike ressursid: nende noorte võrgustikud annavad asjakohast infot tööturu kohta (saadavad tööpakkumisi või annavad nõu, kuhu töötuse korral pöörduda) ning pakuvad vajaduse korral ka majanduslikku tuge.

Kõrge tõrjutuse riskiga grupp erineb teistest ka võimaluste poolest **iseseisvalt toime tulla**. Suurem osa kõrge riskiga grupist elab vanematest eraldi, kuid ei suudaks iseseisvalt üüri maksta. Mitu neist elavad koos mõne sugulase või partneri perekonna liikmega. Lisaks saavad paljud sotsiaaltoetust üüri ja kommunaalmaksete tasumiseks. Teistes gruppides elavad pooled intervjueeritud vanematest eraldi ja pooled vanematega koos. Pooled nendest, kes elavad eraldi, said omakorda vanematelt tuge kodust väljakolimiseks.

Sissetulekuallikad on kõigis gruppides erinevad ja kombineeritud. Enamik noortest saab üht või teist laadi toetust: kas töötutoetust või lapsetoetust; toetust elukaaslaselt või palka (mitte)ametliku töö eest. Madala sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupi liikmetel on rohkem võimalusi, sest nad saavad toetuda ka varasematele säästudele. Selliseid intervjueeritud, kes saavad regulaarset majanduslikku toetust vanematelt, on väga vähe (samas on üürikulude jagamine oluliseks abiks).

Kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupi liikmed kirjeldavad end võrreldes teiste gruppidega kõige vähem iseseisvana. Nad tunnevad end sõltuvana, sest on toimetulekuraskustes. Teisi gruppe iseloomustab arusaam, et ollakse küllaltki iseseisvad, eriti juhul, kui elatakse vanematest eraldi. Ka nende jaoks mõjutab majanduslik ebastabiilsus iseseisvust siiski negatiivselt.

Tervise ja heaolu plaanis eristub madala sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupp oma hea tervise poolest. Teistes gruppides kaebavad noored mitmesuguseid terviseprobleeme. Kõrge riskiga gruppi iseloomustavad probleemid vaimse tervisega (depressioon, ärevus), samas kui keskmise riskiga grupis on palju noori, kel on probleeme füüsilise tervisega. Need seostuvad kas füüsiliselt raske töö või halbade töötingimustega.

Intervjueeritud olid tuleviku suhtes üldiselt optimistlikud: elu lihtsalt peab paremaks muutuma. Mõneti vastuoluliselt oli keskmise tõrjutusega riskigrupi optimism mõõdukam võrreldes kõrge tõrjutuse riskigrupiga. Madala riskiga grupis väljendati elevust tulevikusündmuste suhtes.

Kaasatus erinevatesse poliitikameetmetesse on üsna levinud kõigi intervjueeritud noorte puhul. Kahe väiksema riskiga grupi liikmete seas leidub inimesi, kes pole end Töötukassas registreerinud, sest nende tööotsingud on olnud lühiajalised ja nad on seni ise hakkama saanud. Regulatsioonide tõttu ei kvalifitseeru töötutoetusele pikaajalised töötud või varasema töökogemusega kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskigrupi kuuluvad noored. Seetõttu saavad mõnevõrra vastuoluliselt rohkem rahalist toetust just paremini toime tulevad grupid. Kuigi suurem osa intervjueeritud hindab oma kogemust Töötukassas positiivselt või vähemalt neutraalselt, siis üldlevinud on kahtlused, kas Töötukassa kaudu on üldse võimalik (head) tööd leida.

Töötukassa pakutavaid kursusi hindab enamik intervjueerituid kõrgelt. Kursustele kandideerimine toob aga ilmsiks gruppide agentsuse erinevuse: kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga noortele on kursuseid pakkunud Töötukassa konsultant; keskmise ja madala tõrjutuse riskiga gruppidesse kuuluvad inimesed on kursuseid küsima pidanud ise (ja vahel mitu korda). Lisaks ootavad kõrge tõrjutuse riskiga noored sageli, et koolituse läbimine aitab neil töökoha leida, samal kui madalasse riskigruppi kuuluvad intervjueeritud loodavad eelkõige parandada oma oskusi või kvalifikatsiooni.

Teistele Töötukassa teenustele, nagu näiteks tööturukoolitused või karjäärinõustamine, saavad sageli osaks negatiivsemad hinnangud. Tõdetakse, et need kursused on liiga algelised ega õpeta midagi uut.

Teisi võimalusi, nagu näiteks tööpraktikat või vabatahtliku tööd, kasutatakse oluliselt vähem. Tundub, et intervjueeritud on neist ka vähem teadlikud. Madala sotsiaalse tõrjutuse riskiga grupis esineb positiivseid näiteid töökoha leidmisest pärast tööpraktikat. Töötukassa pakutav tasuta psühholoogiline nõustamine on olnud oluline kõrge tõrjutuse riskiga gruppi kuuluvate noorte jaoks. Keskmise riskiga grupi puhul on olnud edukas meede Soomes ametlikuks töötamiseks vajalike dokumentide omandamine.

Poliitikasoovitused

Intervjuude käigus arutleti noortega ka selle üle, millised meetmed aitaksid neid kõige paremini edukalt tööturule siseneda või leevendaksid töötuse korral selle mõju. Allpool on lühidalt sõnastatud probleemid, millele järgnevad ettepanekud noortelt (kui neid oli) ning seejärel raporti autoritelt.

H A R I D U S

Probleemid

- Paljud intervjuueeritud langesid koolist välja põhiharidust omandamata, sest jäid klassikursust kordama ning said 17-aastaseks (koolikohustusliku ea lõpp). Ilma põhiharidusega on nende võimalused mingi amet omandada või tööturul kanda kinnitada väga piiratud. Nagu varasemast analüüsist selgub, kuuluvad sellised noored sageli ka kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga noorte hulka.

Soovitused uurijatelt

- Tõsta koolikohustuslikku iga 17-lt 18 aastani, et ka need, kes on klassikursust kordama jäänud, jõuaksid suurema tõenäosusega enne koolikohustusliku ea lõppu põhihariduse omandamiseni.
- Tagada koolidele piisavalt vahendeid, et psühholoogi ja sotsiaaltöötaja teenus oleks vajalikul määral kättesaadav.
- Parandada kolmepoolset suhtlust kooli, perekonna ja kohaliku sotsiaaltöötaja vahel juhul, kui koolis või kodus on probleeme.
- Nõustada ja jõustada vanemaid, et nad suudaksid laste probleemidega paremini toime tulla.
- Laiendada ametite valikut, mida on võimalik kutsekoolis omandada ilma põhiharidusega.

T E A V E P R A E G U S T E T E E N U S T E K O H T A

Probleemid

- Osal noortest on vähe infot Töötukassa pakutavate teenuste kohta või on nad kuulnud tuttavate negatiivsetest kogemustest Töötukassas ning sellepärast sinna ei pöördu. Samuti tundub, et isegi kui noor on töötuna registreeritud, sõltub eri teenuste kasutamine paljuski noore enda teadlikkusest ja julgusest nende kohta küsida.

Noorte soovitused

- Tõsta noorte teadlikkust nõustamisteenuste kohta (karjäärinõustamine, psühholoogiline nõustamine, õigus- ja võlanõustamine). Töötukassa pakub väga palju tasuta teenuseid, aga paljud noored, kellele need võiksid kasu tuua, ei ole teenuste olemasolust teadlikud.
- Muuta Töötukassa koduleht lihtsamini arusaadavaks.

Soovitused uurijatelt

- Luua uus mentoriteenus, kus vähese või puuduva vanemliku toega noor saaks kohtuda mõne täiskasvanuga väljaspool oma sotsiaalset võrgustikku, et arutada oma valikute üle. Teenuse eesmärk on laiendada tööturuvõimalusi uute kontaktide saamise ja ideede vahetamise kaudu.
- Käsitleda töötuse teemat ühiskonnaõpetuse tunnis juba põhihariduse astmes, et ka neil noortel, kes keskkooli ei jõua, oleksid esmased teadmised, kuhu töötuks jäämise puhul pöörduda.
- Levitada noorte seas laiemalt infot meetmete kohta, mis on suunatud ettevõtlusega alustamise toetamisele.

M A J A N D U S L I K T O I M E T U L E K

Probleemid

- Õigus saada **toimetulekutoetust** on seotud kõigi leibkonnaliikmete kogusissetulekuga. Selle tõttu pole noortel, kes elavad koos vanematega, enamasti õigust seda toetust saada, isegi kui neil endal sissetulek puudub.
- **Töötutoetus** (2016. aastal 150 eurot kuus) on toimetulekuks ebapiisav, kui noor ei ela koos vanemate või partneriga. Samuti on seda õigus saada vaid noortel, kes eelneval aastal on vähemalt 180 päeva töötanud, õppinud või olnud vanemapuhkusel. Viimaks kirjeldasid intervjuueeritavad juhtumeid, kus otsus toetuse maksmise või mittemaksmise kohta on võtnud aega kuid (nt kui noor on töötanud välismaal).
- Mõni noor on loobunud lühiajaliste tööde vastuvõtmisest, mis potentsiaalselt parandaksid nende väljavaateid tööturul tulevikus ja aitaksid neil paremini majanduslikult toime tulla. Loobumise põhjuseks on olnud kartus kaotada õigus saada töötutoetust.

Noorte soovitused

- Laiendada töötuteotuse saajate ringi nii, et sellele oleks õigus ka noortel, kes pole eelneval aastal vähemalt 180 päeva töötanud, õppinud või vanemapuhkusel olnud.
- Lubada teha mingis mahus ajutist tööd töötutoetuse saamise ajal.
- Kiirendada otsustusprotsessi küsimuses, kas inimesel on õigus või mitte töötutoetust saada, et garanteerida võimalikult ruttu pärast töötuks jäämist mingi sissetulek.

Soovitused uurijatelt

- Suurendada töötutoetust, et see võimaldaks tulla toime ka neil noortel, kel pole partneri või perekonna toetust.
- Mõnel juhul siduda toimetulekutoetuse saamise õigus lahti leibkonnaliikmete kogusissetulekust.

E L U A S E M E P O L I I T I K A

Probleemid

- Korterite üürimine pole osale noortest jõukohane. Eriti keeruline on noorte olukord, kes pärinevad Eesti äärealadelt ja kes sooviksid kolida paremate töövõimalustega piirkonda, kus aga ka eluase on märksa kallim.
- Munitsipaaleluaseme taotlemise nõuded on ranged ja isegi kui taotleja kvalifitseerub, võib ooteaeg olla väga pikk. See sunnib noori ka täiskasvanuna koos vanematega elama. Samuti on juhtumeid, kus noor, kel vanematega koos elamine ei ole võimalik, on koolist välja kukkunud, et tööle minna ja üüriks raha teenida.
- Toimetulekutoetusega on võimalik katta eluaseme üürimise kulusid, aga mitte laenumakseid, isegi kui mõnel puhul oleks ostmine odavam kui üürimine.

Noorte soovitused

- Odavate üürikorterite pakkumine.
- Võimaldada laenumaksete katmist toimetulekutoetusest.

Soovitused uurijatelt

- Suurendada munitsipaaleluasemete pakkumist, et võimaldada nende noorte geograafilist mobiilsust, kel puudub vanemlik tugi või kes on pärit maapiirkondadest, kus töövõimalused on piiratud.
- Julgustada ja toetada kohalikku elu maapiirkondades, et luua rohkem töökohti ja kogukonnatunnet.

L A S T E H O I U V Õ I M A L U S E D

Probleemid

- Noortel emadel on olnud probleeme lastehoiuteenuse kättesaadavusega. Kuigi kohalik omavalitsus peaks tagama lasteaiakoha alates sellest, kui laps saab 1,5-aastaseks, ei ole see alati nii ja erahoid on kallid. Samuti seavad lasteaiavõtteajad piirangud sellele, millise graafikuga tööd ema vastu võtta saab (nt ei saa vastu võtta tööd, mis toimub õhtuti või nädalavahetusel).

- lasteaia avamisajad sobivad vaid kella 9–5 graafikuga töö puhul, lasteaaiad ei ole avatud õhtuti või nädalavahetusel, mis omakorda piirab emade töövõimalusi.

Noorte soovitused

- Suurendada munitsipaallasteaiakohtade kättesaadavust ja teenuse paindlikkust.
- Katta eralastehoiu kulud juhul, kui ema soovib tööle asuda.

Soovitused uurijatelt

- Leevendada nõudeid eralastehoiu füüsilistele tingimustele, et julgustada taskukohase hinnaga teenuse teket.
- Lapsehoidja palkamisel teha erand ja mitte maksta sotsiaalmaksu juhul, kui inimesel, kes sellele tööle asub, on juba sotsiaalkindlustus olemas (nt õpilane või tudeng, väikelapse vanem või pensionär).

Kasutatud kirjandus

Bertolini S., Bolzoni M., Moiso V. & Musumeci R. (2018). *The comparative qualitative research methodology of the EXCEPT project*, EXCEPT Working Papers, WP No. 56. Tallinn University, Tallinn. <http://www.except-project.eu/working-papers/>

Eurofound (2016). *Exploring the diversity of NEETs*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

Figgou, L. & Unt, M. (2017). *Guidelines: National Report on Social Exclusion*. Unpublished EXCEPT project material.

Gallie, D. & Paugam, S. (2004). Unemployment, Poverty, and Social Isolation: An assessment of the Current State of Social Exclusion Theory. In Gallie, D. (ed.), *Resisting Marginalization. Unemployment Experience and Social Policy in the European Union*. Oxford University Press, Oxford.

Kieselbach, T. (2004). Psychology of Unemployment and Social Exclusion: Youth Unemployment and the Risk of Social Exclusion. In Gallie, D. (ed.), *Resisting Marginalization. Unemployment Experience and Social Policy in the European Union*. Oxford University Press, Oxford.

Silver, H. (2010). *Social Exclusion: Comparative Analysis of Europe and Middle East Youth*. Retrieved from http://www.meyi.org/uploads/3/2/0/1/32012989/silver_-_social_exclusion-comparative_analysis_of_europe_and_middle_east_youth.pdf

Statistics Estonia (2017). Retrieved from <https://www.stat.ee/en>

Lisa 1. Intervjueeritavate jaotumine gruppidesse

	Vanusegrupp	Haridustase	Perekond ja elukoht	Töotee ja praegune olukord
Kõrge sotsiaalse tõrjutuse risk				
Mai	25-30	Põhiharidus	Üksikema, oma korteris, 2 last	Vähesed lühiajalised tööd eri valdkondades, vanemapuhkusel
Helena	18-24	Põhiharidus	Elukaaslasega üürikorteris, 3 last	Töökogemus puudub, vanemapuhkusel
Maili	18-24	Põhiharidus	Elukaaslasega tema vanematekodus, 1 laps	Töökogemus puudub, vanemapuhkusel
Lotta	25-30	Algharidus	Vanematekodus, kasuema venna 3 lapsele	Lühiajalised tööd, töötu
Karina	18-24	Põhiharidus	Elukaaslasega üürikorteris, 1 laps	Lühiajalised tööd, töötu
Regina	18-24	Põhiharidus	Elukaaslasega sotsiaalkorteris, 1 laps	Töökogemus puudub, töötu
Kevin	18-24	Põhiharidus	Elukaaslasega üürikorteris, 3 last	Mõni töökogemus, töötab osajaga mitteametlikult
Markus	18-24	Põhiharidus	Üksi onu korteris	Mitteametlikud juhutööd
Artur	25-30	Algharidus	Üksi venna korteris	Üks pikem töökogemus, mitteametlikud juhutööd
Peep	25-30	Algharidus	Vanematekodus	Palju lühiajalisi töökogemusi eri valdkondades, töötu
Siim	18-24	Keskharidus	Vanematekodus	Vähesed lühiajalised tööd, töötu
Vladimir	25-30	Kutseharidus	Üksi oma korteris	Üks pikem töökogemus, töötu
Keskmine sotsiaalse tõrjutuse risk				
Marilin	18-24	Põhiharidus	Elukaaslasega üürikorteris, 1 laps	Erinevad lühiajalised tööd, töötab ametlikult täiskoormusega
Aveli	25-30	Põhiharidus	Elukaaslasega vanavanemate kodus, 3 last	Väga palju erinevaid lühiajalisi tööd, töötab ametlikult täiskoormusega
Aleksandr	25-30	Keskharidus	Vanematekodus	Erinevad mitteametlikud töökohad, töötab mitteametlikult
Jelena	25-30	Kutseharidus	Elukaaslasega oma korteris	Mõni töökogemus nii ametlikult kui ka mitteametlikult, töötu
Elisabet	18-24	Põhiharidus	Elukaaslasega üürikorteris, 3 last	Üksikud lühiajalised töökogemused, vanemapuhkusel
Nora	18-24	Keskharidus	Üksi oma korteris	Mõni pikem töökogemus, töötab ametlikult osakoormusega
Mari	25-30	Kõrgharidus	Elukaaslasega oma korteris, 2 last	Erinevad lühemad töökogemused, töötu
Erki	18-24	Põhiharidus	Vanematekodus	Töökogemus puudub, töötu
Kaidi	18-24	Keskharidus	Elukaaslasega üürikorteris, 1 laps	Töökogemus puudub, töötu

Annika	25-30	Kõrgharidus	Korterikaaslasega	Mitu töökogemust eri valdkondadest, töötü
Daniil	18-24	Algharidus	Korterikaaslasega	Palju mitteametlikke töökogemusi, töötab mitteametlikult
Andry	18-24	Põhiharidus	Elukaaslasega vanematekodus	Üks pikem töökogemus, töötü
Tuuli	25-30	Kutseharidus	Elukaaslasega üürikorteris, 2 last	Lühiajalised tööd, töötü
Tiia	25-30	Kutsekõrgharidus	Vanematekodus	Üks pikem töökogemus, loobumine tervise tõttu, töötü
Stella	25-30	Algharidus	Elukaaslasega üürikorteris, 1 laps	Lühiajalised tööd, töötü
Jaano	25-30	Algharidus	Elukaaslasega vanematekodus, 2 last	Mitu töökogemust, töötü
Deniss	25-30	Põhiharidus	Elukaaslase vanematekodus	Mitu, sageli mitteametlikku tööd, töötab mitteametlikult
Nikita	25-30	Põhiharidus	Elukaaslasega üürikorteris, 1 laps	Töökogemus puudub, teenib elatist autode ostu-müügiga
Tauri	18-24	Põhiharidus	Vanematekodus	Üks pikem töökogemus, loobumine tervise tõttu, töötü
Reena	25-30	Kõrgharidus	Elukaaslasega vanematekodus	Üks pikem töökogemus, töötü
Madal sotsiaalse tõrjutuse risk				
Eeva	18-24	Põhiharidus	Üksi üürikorteris	Mõni lühiajaline töö, töötab mitteametlikult
Marju	25-30	Põhiharidus	Vanematekodus	Mitu töökogemust, töötü
Sigrid	25-30	Keskharidus	Elukaaslasega üürikorteris	Mitu töökogemust, töötab mitteametlikult
Mati	25-30	Kutseharidus	Korterikaaslastega oma korteris	Mõni töökogemus, töötü
Brigitta	18-24	Kõrgharidus	Elukaaslasega üürikorteris	Mõni töökogemus, töötab mitteametlikult
Toivo	25-30	Keskharidus	Elukaaslasega üürikorteris	Mitu pikemat töökogemust, töötü
Maarika	25-30	Kõrgharidus	Elukaaslasega oma korteris, 2 last	Mitu pikemat töökogemust, töötab ametlikult osakoormusega
Miina	18-24	Kõrgharidus	Elukaaslasega peretuttava korteris	Üks pikem töökogemus, töötü
Sergei	25-30	Kõrgharidus	Elukaaslasega peretuttava korteris	Mitu töökogemust, töötab ametlikult osakoormusega
Maksim	18-24	Keskharidus	Elukaaslasega vanaema korteris	Lühiajalised, sageli mitteametlikud tööd, töötü
Tarmo	18-24	Keskharidus	Vanematekodus	Vähesed lühiajalised tööd, töötü
Georg	18-24	Keskharidus	Vanavanemate kodus	Töökogemus puudub, töötü
Jevgeni	25-30	Keskharidus	Üksi oma korteris	Üks pikem töökogemus, erinevad lühemad mitteametlikud tööd, töötab

				mitteametlikult
Viktor	18-24	Põhiharidus	Elukaaslasega vanematekodus	Vähesed lühiajalised tööd, töötü
Jasper	18-24	Keskharidus	Üksi vanematekodus	Töökogemus puudub, töötü
Anna	25-30	Kõrgharidus	Vanematekodus	Mitu pikemat töökogemust, töötü
Madis	18-24	Keskharidus	Vanematekodus	Töökogemus puudub, töötü
Ott	25-30	Kõrgharidus	Üksi oma korteris	Mitu pikemat töökogemust, töötü
Polina	18-24	Keskharidus	Vanematekodus	Töökogemus puudub, töötü
Jekaterina	25-30	Keskharidus	Elukaaslasega üürikorteris, 2 last	Mitu pikemat töökogemust, vanemapuhkusel
Maia	25-30	Kõrgharidus	Vanematekodus	Üks pikem töökogemus, töötü